

Serdeczne podziękowania dla Pana Andrzeja Wawryniuka za zgodę na publikację swojej pracy na stronie internetowej Gminy Hańsk.

informacje dotyczące Gminy Hańsk pochodzą z książki: Andrzeja Wawryniuka, ENCYKLOPEDIA EUROREGIONU BUG powiat włodawski (Polska), s. 78 - 146, Luck, 2009.

GMINA HAŃSK

Gmina Hańsk położona jest w środkowo-wschodniej części województwa lubelskiego w powiecie włodawskim w rejonie fizjograficznym Polesie. Gmina Hańsk znajduje się na malowniczej trasie wiodącej z Lublina do Włodawy. (mapka). W czasie sezonu turystycznego przejeżdżają tędy całe rzesze turystów udających się do Okuninki nad Jezioro Białe, a także inne jeziora Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Na terenie gminy znajduje się w naturalnym stanie Bagno Bubnów włączone do Poleskiego Parku Narodowego. Dominuje tu kompleks torfowisk niskich, rzadka i chroniona roślinność, a także rezerwat żółwia błotnego. Lasy stanowią 30% ogólnej powierzchni gminy, które wchodzi w obszar Poleskiego Parku Narodowego i Krajobrazowego Parku Sobiborskiego (mapka).

Gmina Hańsk jest gminą o niewielkiej liczbie mieszkańców - jedną z najrzadziej zaludnionych w województwie lubelskim. Gęstość zaludnienia wynosi 22 osoby/km², podczas gdy dla powiatu włodawskiego wartość ta wynosi 34, a dla województwa lubelskiego (w nowych granicach) 89 osób/km². Według danych WUS w Lublinie w dniu 31.12.1998 roku gmina liczyła 3986 mieszkańców, co stanowiło 9,3 % liczby mieszkańców powiatu włodawskiego oraz 0,18 % mieszkańców województwa lubelskiego.

Strukturę ludności gminy według płci charakteryzuje procentowy udział liczby mężczyzn i kobiet w ogólnej liczbie mieszkańców, wynoszący odpowiednio 51,3 % mężczyzn i 48,7 % kobiet.

Gminę tę wyróżnia wysoki dodatni wskaźnik przyrostu naturalnego wynoszący 8,85 (dla powiatu włodawskiego i województwa lubelskiego wynosi odpowiednio 1,29 i 0,08), oraz wysokie ujemne saldo migracji na pobyt stały wynoszące - 10,29 osób na tysiąc mieszkańców, czyli w liczbach bezwzględnych 41 osób (dla województwa lubelskiego - 1,01 osób/tys. mieszkańców). Nieco niższy niż średnio w gminach wiejskich województwa lubelskiego jest stosunek liczby ludności w wieku nieprodukcyjnym w odniesieniu do 100 osób w wieku produkcyjnym wynoszący w gminie Hańsk 83,2 /100 (w gminach wiejskich 86,8/100).

Charakterystycznym zjawiskiem demograficznym na terenie tej gminy jest występowanie silnej koncentracji przestrzennej rozmieszczenia ludności. Prawie połowa mieszkańców zamieszkuje w dwóch sąsiadujących ze sobą miejscowościach Hańsku i Dubecznie (Województwo lubelskie w 1998).

Sieć osadniczą gminy Hańsk tworzy 26 miejscowości zorganizowanych w 16 sołectw: Bukowski Las, Dubeczno, Hańsk, Hańsk Kolonia, Hańsk II, Konstantynówka, Kulczyn, Kulczyn Kolonia, Macoszyn Mały, Osowa, Rudka Łowiecka, Stary Majdan, Szcześniaki, Wojciechów, Ujazdów, Żdżarka. Rolę ośrodka gminnego, w którym zlokalizowane są władze gminne oraz główne punkty obsługi ludności pełni miejscowość Hańsk, położona w centralnej części gminy.

Osadnictwo w gminie jest charakterystycznym osadnictwem gmin wschodnio-przygranicznych. Główne ośrodki sieci osadniczej rozlokowane są w większości wzdłuż dróg

regionalnych (np. Hańsk, Kulczyn) lub większych zakładów pracy (Dubeczno). Znaczna część osadnictwa charakteryzuje się jednak dużym stopniem rozproszenia zabudowy.

Gmina Hańsk zajmuje powierzchnię 17943 ha, co stanowi 14,3 % powierzchni powiatu włodawskiego oraz 0,7 % powierzchni województwa lubelskiego.

W strukturze użytkowania gruntów dominują grunty rolne zajmujące łącznie ok. 50,8% powierzchni gminy, w tym grunty orne - 24,4 %, łąki i pastwiska - 26,2 % oraz sady - 0,2%. Gmina charakteryzuje się znacznym udziałem powierzchni leśnych wynoszącym ok. 37,1% (Województwo lubelskie w 1998). Do roku 2020 planuje się zwiększenie lesistości gminy o kolejne 1637 ha. Wszystkie grunty planowane do zalesień są ujęte w planie zagospodarowania przestrzennego gminy (Program zwiększania lesistości 1996). Pozostałe grunty i nieużytki stanowią 12,1 % powierzchni gminy.

Gmina Hańsk jest gminą o przeważającej funkcji rolniczej. Prawie 62 % ogółu ludności związana jest z rolnictwem, w tym prawie 52 % z rolnictwem indywidualnym. W 1996 r. na terenie gminy było 698 indywidualnych gospodarstw rolnych, w tym aż 55,3 % zajmowały gospodarstwa o powierzchni od 7 do 20 ha, a 75,8 % gospodarstwa o powierzchni od 5 do 30 ha. W strukturze zasiewów gospodarstw indywidualnych dominowały: zboża (z dużą przewagą żyta) - 84,7 % ogólnej powierzchni zasiewów, ziemniaki - 11,6 % oraz rośliny pastewne - 4,3 %.

Hodowlą zwierząt gospodarskich oprócz gospodarstw wielokierunkowych zajmują się trzy wyspecjalizowane gospodarstwa hodowlane: w Kulczynie i Krychowiu - bezściółowa hodowla bydła oraz ferma drobiu w Hańsku.

Spośród 455 osób pracujących w 1997 roku w gospodarce narodowej (bez pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych i podmiotach gospodarczych zatrudniających mniej niż 5 osób) przeważają pracujący w przemyśle - 49 %, edukacji - 15 %, rolnictwie - 13 % i administracji 7 %. Spośród 118 zarejestrowanych w 1997 roku podmiotów gospodarczych (w 1998 roku były już 142 podmioty) 109 to zakłady osób fizycznych. Wśród tych ostatnich (wg sekcji europejskiej klasyfikacji działalności) dominuje handel - 38 %, budownictwo - 17 %, rolnictwo, leśnictwo i łowiectwo oraz działalność produkcyjna - po 11%) (Rocznik statystyczny 1998, Podmioty w gospodarce 1999).

Największym zakładem przemysłowym na terenie gminy Hańsk jest Huta Szkła w Dubecznie zatrudniająca w 2000 roku około 300 osób. Zakład ten został zmodernizowany w latach 90-tych. Podstawowym nośnikiem energii jest obecnie gaz propan-butan, a ścieki odprowadzane są do miejscowej oczyszczalni ścieków.

BUKOWSKI LAS, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°28'E i 51°22'N). W 2007 r. we wsi mieszkały 79 osoby¹, w tym 22 dzieci od 0 do 15 roku życia, 6 uczniów szkół średnich, 1 student, 6 wdów, 1 wdowiec i 3 kawalerów powyżej 30 roku życia. Było 21 gospodarstw rolnych. Ich właściciele posiadali między innymi: 13 samochodów osobowych, 12 ciągników, 1 kombajn i 8 domów drewnianych. Sołtysiem był Andrzej Ganczaruk, który przyjął obowiązki od Zbigniewa Szewczyka (pełnił funkcję 29 lat, osoba szanowana i poważana). Integralną częścią miejscowości była Teodorówka. Od 1971 r. miejscowość posiada światło elektryczne². Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Hańsku³.

Z dziejów

¹ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

² Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

³ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

- W 1905 r. w Bukowskim Lesie kolonii były 74 domy oraz 628 mieszkańców, w tym 1 prawosławny, 5 rzymskokatolików, 609 luteranów i 13 bez określonego wyznania. W granicach miejscowości leżały 469 d. ziemi, w tym ziemi chłopskiej ukazowej nadanej w latach 1864 i 1866 ziemi ornej 404, łąk 15, lasów 30 i nieużytków 20 d.⁴.

- W 1916 r. Bukowski Las liczył 170 mieszkańców, w tym 59 Żydów⁵.

- Według spisu z 30 września 1921 r. miejscowość należała do gminy Bukowa. Posiadała 59 domów, w których zamieszkiwało 299 osób, w tym 136 mężczyzn oraz 163 kobiety, w tym 71 rzymskokatolików, 10 prawosławnych, 153 ewangelików, 8 innych chrześcijan oraz 54 wyznania mojżeszowego. 132 osoby deklarowały narodowość polską, 5 rusińską, 117 niemiecką oraz 45 żydowską⁶.

- W roku budżetowym 1933/34 miejscowość należała do Gminy Bukowa. Radni na potrzeby miejscowej szkoły zapisali pieniądze na: zakup 16 m³ drewna opałowego, 40 zł na uzupełnienie i remont inwentarza oraz 360 zł na czynsz za mieszkanie nauczyciela, względnie na dodatek mieszkaniowy⁷.

- W 1935 r. w skład gromady Bukowski Las wchodziły: Bukowski Las kolonia i Teodorów folwark⁸.

- Wykaz robót szarwarkowych w roku 1935/36 przygotowany przez Gminę Sawin podaje, że w omawianym okresie mieszkańcy wsi wyremontowali 10 km dróg lokalnych oraz naprawili 2 mosty. Łącznie przepracowano 313 roboczodni⁹.

- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Bukowa. Liczyła 333 mieszkańców¹⁰.

- Urząd Polskiej Parafii Ewangelickiej w Lublinie w piśmie z dnia 25 X 1946 r. skierowanym do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Chełmie pisze między innymi: „W większości wypadków domy modlitwy zajęte zostały przez Zarządy Gminne i przekazane na pomieszczenia szkolne, a ziemię oddano do użytkowania kierownikom szkół. Dotyczy to następujących miejscowości: (...) 4/ Gm. Bukowa: (...) Bukowski Las. (...) Ponieważ wymienione Zarządy Gminne nie uważały dotąd za stosowne porozumieć się z Polskim Kościołem Ewangelicko-Augsburskim, przeto zwracam się niniejszym z uprzejmą prośbą do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej o spowodowanie, aby Zarządy Gminne, korzystające z obiektów kościelnych, skontaktowały się z tutejszym Urzędem Parafialnym i omówiły warunki dzierżawy lub ewentualnego kupna. Proboszcz ks. W. Lucer”¹¹.

- 11 Lutego 2004 r., w Klubie Garnizonowym w Chełmie odbyła się ceremonia wręczenia medali Za Zasługi dla Obronności Kraju. Otrzymali je rodzice, których przynajmniej trzech synów służyło bądź służy w Wojsku Polskim. Srebrny medal przyznany przez Ministra Obrony Narodowej otrzymali Marian i Zofia Grzeszczukowie z Bukowskiego Lasu¹².

⁴ Por. Sprawozdania książka lublińskiej guberni, Lublin, 1905, s.559.

⁵ K. Zieliński, Ludność żydowska w powiecie chełmskim w latach 1914-1918, Studium statystyczne, w: Rocznik Chełmski, t.2, 1996, s.201.

⁶ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 9-29.

⁷ APLOCh, Akta gminy Bukowa, sygn. 5.

⁸ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

⁹ APLOCh, Akta gminy Bukowa, sygn. 5.

¹⁰ Systematischer Verzeichnis der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

¹¹ APLn/Lub/PRL/1, Pismo Urzędu Polskiej Parafii Ewangelickiej w Lublinie do Prezydium PRN w Chełmie z 25 X 1946 r.

¹² Materiały własne autora, maszynopis, 2007.

Najstarsze obiekty budownictwa

- Wiatrak koźlak, wł. Eulalia i Eugeniusz Gołąb, drewn., k. XIX, przeniesiony na ob. miejsce przed 1914, remont. 1931, nie użytkowany od 1947¹³. Wpisany do rejestru zabytków 16.12.1981 r. nr A-98/4.¹⁴.

DUBECZNO, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°26'E i 51°26'N). W 2007 r. mieszkało tu 1141 osób, w tym 52 dzieci do 6 roku życia, 80 uczniów szkół podstawowych, 31 gimnazjalistów, 3 panny, 7 kawalerów powyżej 30 roku życia. Mieszkańcy wsi posiadali między innymi: 115 samochodów osobowych, 35 ciągników, 5 samochodów ciężarowych, 2 kombajny, 22 anteny satelitarne, 231 telefonów stacjonarnych, 9 domów drewnianych, w tym 4 opuszczone¹⁵. Na północ od miejscowości (1,5 km) znajdowało się Jezioro Hańskie (4 ha, 2 m maksymalna głębokość, 400 m długość linii brzegowej). Trudno dostępne, zarastające. Była oczyszczalnia ścieków. Jej dobową wydajność wynosiła 145 m³. Miejscowość leżała obok drogi powiatowej nr 06129. Radnymi gminy byli: Piotr Kazaniecki, Wiesław Korona, Tomasz Nowicki i Tomasz Zieliński. Obowiązki sołtysa pełnił Ryszard Poszytel. Funkcjonowało gimnazjum publiczne, którego dyrektorem była Krystyna Jasińska (170 uczniów, 8 oddziałów, 13 nauczycieli pełnozatrudnionych i 3 na części etatu)¹⁶. Była drużyna piłkarska „Hutnik”, która występowała w V lidze. Przez miejscowość przebiegał szlak turystyczny (niebieski) łączący najciekawsze miejscowości Pojezierza Łęczyńsko - Włodawskiego. Dubeczno posiadało ujęcie wody, o długości sieci 3,2 km, z którego korzystało 237 gospodarstw domowych. Funkcjonowała huta szkła. W 2007 r. zatrudniała około 300 pracowników. Integralnymi częściami miejscowości były: Argentyna, Budki, Fabryczne, Glinianki, Krzemienna, Szkolna, Topole i Warszawka¹⁷. Działalność duszpasterską prowadziła Parafia Rzymskokatolicka NMP Królowej Polski, proboszcz ks. Eugeniusz Pepa¹⁸.

Z dziejów

- W 1827 r. wymienione jako nomenklatura Dubeczno i wchodziła w skład dóbr Hańsk¹⁹.

- W latach 1900-1903 powstała kolonia niemiecka²⁰.

-Miejscowość wymieniona na mapie Józefa Michała Bazewicza (ilustrowany atlas Królestwa Polskiego z 1907 r.). Wówczas w Guberni Siedleckiej²¹.

- Spis powszechny z 30 września 1921 r. potwierdził istnienie we wsi kolonii niemieckiej²².

- Według spisu z 30 września 1921 r. Dubeczno kolonia i Dubeczno osada fabryczna. Należała do gminy Hańsk. Obie jednostki łącznie: 158 domów i 3 inne budynki z

¹³ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 130.

¹⁴ Wojewódzki Oddział Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Chełmie, Rejestr Zabytków, 1998.

¹⁵ Urząd Gminy Hańsk, maszynopis, 2007.

¹⁶ Kuratorium Oświaty w Lublinie, Dane identyfikacyjne szkół i placówek według danych SIO z 31 marca 2007 r. Nr. 2007.03.31/01

¹⁷ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw Miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r.

¹⁸ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

¹⁹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 84.

²⁰ W. Śladkowski, Kolonizacja niemiecka w południowo – wschodniej części Królestwa Polskiego w latach 1815-1915, Lublin 1969, s. 268.

²¹ J.M. Bacewicz, Atlas geograficzny ilustrowany Królestwa Polskiego na podstawie najnowszych źródeł opracowany, Warszawa 1907.

²² J. Doroszewski, Mniejszość niemiecka na Chełmszczyźnie w latach 1918-1939, w: Rocznik Chełmski, t. 3, Chełm, 1997, s. 306-307.

przeznaczeniem na zamieszkanie. Liczyła 1498 osób, w tym 744 mężczyzn oraz 754 kobiety, w tym 672 rzymskokatolików, 10 prawosławnych, 357 ewangelików, 19 innych chrześcijan oraz 440 wyznania mojżeszowego. 887 osoby deklarowały narodowość polską, 2 rusińską, 206 niemieckiej i 403 żydowską²³.

- W 1926 r. w osadzie fabrycznej Dubeczno mieszkały 1498 osoby. Właścicielem huty szklanej i cegielni był O. Szulberg. Ponadto działalność prowadzili: Sz. Lerjer, P. Roter (bławaty), B. Barbanel (handel końmi), G. Hojno, J. Alter i Ch. Furlajter (krawcy), R. Milchman i P. Rendziak (rzeźnicy), S. Blum, M. Duman, P. Nysenbaum, B. Roter, D. Roter, S. Szafran, Sz. Szajnberg, J. Szymczuk i A. Hajn (artykuły spożywcze), A. Hajn i B. Motnicki (stolarze), M. Bucher i G. Wertman (szewcy), Władziewicz (ślusarz), E. Diat, A. Majewski, S. Sankowski i A. Zoluch (wiatraki) oraz B. Laszek (wyszynk trunków)²⁴.

- W 1927 r. Huta Szklana „Dubeczno” w Dubecznie, gmina Hańsk osiągnęła wartość produkcji krajowej w wysokości 857710 zł. oraz 120061 zł w eksporcie. Fabryka zatrudniała 480 robotników²⁵.

- Lubelski Dziennik Wojewódzki z 1935 r. opublikował listę właścicieli pojazdów samochodowych, którzy mieli obowiązek dostarczyć własny pojazd na potrzeby wojska. Dotyczyło to między innymi Jakuba Szulberga z Huty Dubeczno (LB 74722)²⁶.

- W 1935 r. w skład gromady Dubeczno wchodziły: Dubeczno kolonia, Topole kolonia, Buski kolonia, Warszawka kolonia i Szkolna Krzemienna kolonia, a gromadę Dubeczno-Huta tworzyły: Dubeczno osada fabryczna, Huta Dubeczno kolonia, Argentyna kolonia, Glinianki kolonia i Toki kolonia²⁷.

- Wykaz szkół powszechnych na terenie pow. włodawskiego z dnia 31 sierpnia 1939 roku podaje, że w miejscowej szkole naukę pobierało 603 uczniów, w tym: 211 rzymskokatolików, 139 ewangelików, 149 prawosławnych i 104 wyznawców mojżeszowych. W placówce pracowało 8 nauczycieli²⁸.

- W 1940 r. w miejscowości funkcjonował szkoła ukraińska, do której uczęszczało 54 dzieci. Zajęcia prowadził Dymitr Teliszewski²⁹. W tym samym okresie funkcjonowała także szkoła niemiecka, w której uczyło się 150 dzieci. Pracował z nimi 1 nauczyciel³⁰.

- 9 VII 1943. Policjanci hitlerowscy zastrzelili 6 mężczyzn. (...) 19 i 20 X 1943. Funkcjonariusze z 2 szwadronu III oddziału policji konnej przeprowadzili wspólnie z siłami Sonderdienstu akcje w lasach przylegających do wsi Dubeczno-Hańsk i zastrzelili kilku (?) partyzantów³¹.

²³ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

²⁴ Księga adresowa Polski (wraz z W. M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosła i rolnictwa, Bydgoszcz 1926/27, s. 1101.

²⁵ S. Kopczyński, Przemysł ludowy na tle stosunków gospodarczych powiatu włodawskiego, Warszawa, 1930, s. 46.

²⁶ Wschód Polski, nr 4-5, 1921.

²⁷ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

²⁸ L. Sobiecki, Z dziejów szkolnictwa podstawowego powiatu włodawskiego w okresie okupacji z uwzględnieniem tajnego nauczania, praca magisterska, maszynopis, Lublin, 1974.

²⁹ L. Sobiecki, Z dziejów szkolnictwa podstawowego powiatu włodawskiego w okresie okupacji z uwzględnieniem tajnego nauczania, praca magisterska, maszynopis, s. 66-68, Lublin, 1974.

³⁰ Por. L. Sobiecki, Z dziejów..., s. 71.

³¹ Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych przez okupantów hitlerowskich na Ziemiach Polskich w latach 1939-1945, województwo chełmskie, Warszawa 1986, s. 37.

- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Liczyła 1075 mieszkańców³².
- 26 października 1945 r. rozpoczęła pracę miejscowa huta szkła³³.
- Zestawienie wymiaru wpływów, odpisów i zaległości podatku gruntowego w ziemiopłodach 1947 r. podaje, że mieszkańcy wsi mieli obowiązek sprzedać państwu 2741 kg żyta³⁴.
- Z protokołów GRN w Hańsku za lata 1947/49 wynika, że Wanda Michałowicz, Józef Filc, Władysław Łapiński, Kazimierz Dywański, Aleksander Wilimowski, Zofia Lalak, Michał Kosecki i Marian Mruk byli członkami władz gminy³⁵.
- Na sesji sołtysów w 1950 r. nakazano by w czerwcu, w ramach szarwarku, z Dubeczna przez jeden dzień pracowało 25 osób³⁶.
- W 1950 r., według rejestru podatku gruntowego, miejscowość należała do gminy Hańsk³⁷.
- 1954 r. Z dokumentu przygotowanego przez Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Hańsku wynika, że omawianym okresie, w miejscowości było 109 ha odłogów, w tym 2,5 ha ziemi ornej. Przydatne do produkcji grunty przekazano właścicielom prywatnym. (...)Na potrzeby akcji zniwno – omlotowej mieszkańcy wsi mieli do dyspozycji 2 młockarnie, 1 motor i 4 kieraty³⁸.
- 1984 r. Firma Petera Sonaminiego z Zurychu w Szwajcarii zamówiła ostatnio w Dubecznie pięć tysięcy okrągłych szklanych płytek witrażowych o przekroju osiemnastu centymetrów. (...) Ponadto pierwsza partia szkła oświetleniowego „igmor” została wysłana do Nowego Jorku³⁹.
- 1995 r. Artur Gawwryszczak, absolwent Zespołu Szkół Technicznych w Chełmie zdobył wielokrotnie tytuł laureata centralnych olimpiad przedmiotowych m. in. z astronomii i fizyki. Ponadto na Ogólnopolskim Młodzieżowym Seminarium Astronomicznym zdobył pierwsze miejsce i pierwszy w życiu teleskop. Za zdobyte tytuły na Uniwersytet warszawski dostał się bez egzaminu i otrzymał stypendium naukowe. W planach miał wyjazd na Międzynarodową Olimpiadę Astronomiczną w m. Canberra (Australia)⁴⁰.
- W 1999 r. w Dubecznie gm. Hańsk odbyły się uroczystości nadania miejscowej szkole podstawowej imienia Marszałka Józefa Piłsudskiego. Jest to trzecia placówka oświatowa w byłym województwie chełmskim nosząca to imię⁴¹.
- Argentyna - W 2007 r. część Dubeczna to duża samodzielna, przedwojenna wieś. Trudna do ustalenia jest data powstania tej miejscowości W Dubecznie twierdzą, że jej początki pochodzą z okresu, gdy w okolicy budowano hutę szkła. Fabryka była własnością Żyda.

³² Systematischer Verzeichnis der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

³³ Por. Rybak A.: Dzieje Ziemi Chełmskiej kalendarium, Chełm, 1998, s. 188.

³⁴ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

³⁵ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Protokoły z odbytych posiedzeń GRN gmina Hańsk, 1947/49, sygn. 9.

³⁶ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Księga protokołów sesji sołtysów, 1950, sygn. 29.

³⁷ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr wymiaru podatku gruntowego za 1950 r., sygn. 101.

³⁸ APLOCh, Akta gminy Hańsk, sygn. 149.

³⁹ Por. Tygodnik Chełmski nr 23 (181) z 7 czerwca 1984 r.

⁴⁰ Por. A. Wawryniuk, Samorodek z Dubeczna do Canberry, w: Tygodnik Chełmski nr 3, z 11 czerwca 1995 r.

⁴¹ Rocznik Chełmski, t.6, Chełm 2000, s. 242.

Żydowska, przynajmniej do II wojny światowej była też Argentyna. Według Henryka Lekana, jednego z nielicznych mieszkańców byłej Argentyny, granica między Dubeczno, a dawna wsią był przekopany niedaleko fabryki rów. Najstarszym (1996 r.) mieszkańcem Argentyny był Kazimierz Szczepański, który mieszka tu od 1942 r. Ponadto w starej Argentynie mieszkają: Maria Szczepańska, Maria Janiak (na jej domu wisi tabliczka Dubeczno 139) i Kazimiera Łapińska. Przed wojną, licząc od początku wsi mieszkali tu: Junkłowa, Numych, Rotenberg, Nuta (był szewcem), Jumen, Czerwony Horeszek (tak go nazywali od koloru brody), Śłoma Brus, Berek Roter Fulejfer, Motel Dumal (o przydomku Ganew), Szewliga, Pikus (olejarz), Nisonbałk, Kopel, Józef Łapiński, Uzychera. Najbogatszym mieszkańcem wsi był Berek Roter. Miał on sklep, piekarnię i duży, ładny dom. Mąkę do wypieku chleba kupował u Zychera. W okolicy było kilka wiatraków. Posiadali je Kurzydło i Nieciółko (Ukrainiec)⁴².

- We wrześniu 2006 r. złote gody obchodzili Danuta i Czesław Błaszczuk. Z tej okazji Prezydent RP wyróżnił jubilatów medalem Za długoletnie Pożycie Małżeńskie⁴³.

Historia parafii i kościoła

Parafia erygowana w 1989 r. przez Bp Jana Mazura. Kościół parafialny murowany, wybudowany w latach 1984 - 1986, staraniem ks. Wiesława Wyrzykowskiego, ówczesnego proboszcza parafii Hańsk. Styl współczesny. Księgi metrykalne od 1989 r. W parafii mieszkało 997 osób. Pracę duszpasterską prowadził ks. Eugeniusz Pepa⁴⁴.

Najstarsze obiekty budownictwa

- Zagroda nr 92, wł. Ryszard Doszko: dom i stodoła drewniane z ok. 1930 r., 8 domów, najstarsze: nr 90, wł. Edward Karpiński, nr 123, wł. Tadeusz Szymaś, nr 125 wł. Ignacy Bodziak wszystkie z 1925 r. oraz huta szkła (hala) wł. Huta Szkła Dubeczno, mur. ok. 1930 (?)⁴⁵.

Cmentarze i mogiły

- Mogiła wojenna, w której pochowano nieznanego żołnierza (starszy strzelec) z Korpusu Ochrony Pogranicza. Pochówek miał miejsce 29.09.1939 r. Mogiła położona jest w lesie, przy szosie do Hańska, około 300 m od skrzyżowania z szosą Chełm - Włodawa. Powierzchnia 3 m².⁴⁶

- Cmentarz ewangelicki. Powierzchnia 0.45 ha. Nagrobków brak. Założony k. XIX w. Położony w polu, ok. 1500 m od szosy Hańsk - Osowa za piekarnią. Ogródzony drutem metalowym⁴⁷.

HAŃSK DRUGI, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°23'E i 51°25'N). Leżał w pobliżu rzeki Krzemianka. W 2007 r. we wsi mieszkało 67 osób, w tym 5 dzieci w wieku do 6 roku życia, 10 uczniów szkół podstawowych, 1 student, 1 stara panna, 9 kawalerów powyżej 30 roku życia i 5 wdów. Było 16 gospodarstw rolnych. Ich właściciele posiadali

⁴² Materiały własne autora, maszynopis, 2007.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

⁴⁵ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 131.

⁴⁶ AWOSOZLDCh, Karta cmentarza – mogiła wojenna w Dubecznie, sygn. 70.

⁴⁷ AWOSOZLDCh, Karta cmentarza – cmentarz ewangelicki w Dubecznie, sygn. 71.

między innymi: 6 samochodów osobowych, 4 telefony stacjonarne i 11 domów drewnianych, w tym 2 opuszczone. Sołtysiem był Wiesław Grzeszczuk. Od 1975 r. wieś posiada światło elektryczne⁴⁸. Integralną częścią miejscowości była Leć⁴⁹. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Hańsku⁵⁰.

Z dziejów

- Hańsk datowany na 1428 r.⁵¹.

- Datowany na 1432 r. Wówczas Hanisko⁵². W 1462 r. Hansk. W 1524 r. Hansko. W 1839 r. Gańsk. Hańsk Drugi od 1967 r.⁵³.

- Według spisu z 30 września 1921 r. Leć kolonia należała do gminy Hańsk. Posiadała 6 domów i 1 inny budynek z przeznaczeniem na zamieszkanie. Liczyła 38 osób, w tym 19 mężczyzn i 19 kobiet, w tym 35 rzymskokatolików i 3 prawosławnych. 35 osób deklarowało narodowość polską, a 3 rusińską⁵⁴.

- W 1935 r. w skład gromady Hańsk Wieś wchodziły: Hańsk I i II wieś⁵⁵.

- Zestawienie wymiaru wpływów, odpisów i zaległości podatku gruntowego w ziemiopłodach 1947 r. podaje, że mieszkańcy wsi mieli obowiązek sprzedać państwu 746 kg żyta⁵⁶.

HAŃSK-KOLONIA, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°23'E i 51°23'N). W 2007 r. w kolonii mieszkały 162 osoby⁵⁷, w tym 46 dzieci w wieku od 0 do 15 roku życia, 10 uczniów szkół średnich, 9 studentów, 15 wdów, 4 wdowców, 1 panna i 7 kawalerów powyżej 30 roku życia. Mieszkańcy kolonii posiadali między innymi: 18 samochodów osobowych, 24 ciągniki, 1 samochód ciężarowy, 4 anteny satelitarne, 6 domów drewnianych, w tym 2 opuszczone. Sołtysiem i radnym gminy był Henryk Pszczoła. Od 1975 r. wieś posiada światło elektryczne⁵⁸. Składową częścią miejscowości był Krychów⁵⁹. W 2007 r. w Krychowie mieszkało 60 osób, w tym 2 dzieci do 6 roku życia. Funkcjonowała oczyszczalnia ścieków. Działalność prowadziła firma CERERA (produkcja zwierzęca, w 2006 r. hodowano 80 sztuk bydła zarodowego). Było 6 telefonów stacjonarnych⁶⁰. Istniała kapliczka z przełomu XVIII-XIX wieku. Murowana z cegły, otynkowana, czworościenna, o trzech kondygnacjach, Kryta, blachą i zwieńczona krzyżem. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Hańsku⁶¹.

Z dziejów

⁴⁸ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

⁴⁹ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw Miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r

⁵⁰ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

⁵¹ Rocznik Chełmski, tom 10, Chełm, 2006, s. 18.

⁵² Por. W. Czarniecki, Sieć osadnicza Ziemi Chełmskiej od połowy XIV do połowy XV wieku, w: Rocznik Chełmski, t. 3, Chełm, 1997, s. 48-60.

⁵³ B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Belskiej, Wrocław, 1988, s. 179.

⁵⁴ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

⁵⁵ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

⁵⁶ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

⁵⁷ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

⁵⁸ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

⁵⁹ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r

⁶⁰ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

⁶¹ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

- Krychów - miejscowość w gminie Hańsk - powstała tylko dlatego, że centralne przedwojenne władze więzienne zdecydowały o utworzeniu w tym rejonie ośrodka pracy dla skazanych z krótkimi wyrokami lub odbywających końcówki kar. Na Chełmszczyźnie była tylko jedna tego typu placówka. Podlegała Zakładowi Karnemu w Chełmie. Prace budowlano - organizacyjne rozpoczęto najprawdopodobniej w 1935 roku, kiedy przybyła tam dwudziestopięciosobowa grupa więźniów z dwoma strażnikami. Przez dwa - trzy miesiące kwaterowali oni u rolników we wsi Szczęśniki i w tym czasie powstały dwie półziemianki. W jednej zamieszkał więzienny personel, a w drugiej przestępcy. Skąd taka lokalizacja? W latach międzywojennych bagienna część gminy była wojskowym poligonem. Znano więc ten teren również w Warszawie. Ze względu na ciągnące się kilometrami zdradliwe mokradła, w których często topiły się nawet krowy, był on łatwy do ochrony, tym bardziej, że wybrane wzgórze miało tylko jedno bezpieczne połączenie ze światem. Prawdopodobnie były też i inne argumenty przemawiające za taką lokalizacją. To zapewne osuszanie Krowich Bagien, a kolejny - resocjalizacja skazanych poprzez pracę. A nazwa Krychów ma ścisły związek z nazwiskiem jednego z ówczesnych ministrów, który nazywał się Krychowski. Jedynym dokumentem w sprawie tej więziennej placówki, na jaki natrafiłem, była prokuratorska lustracja z lutego 1939 r. W oparciu o relacje kilku żyjących jeszcze osób udało się nam odtworzyć historię tego miejsca. Najprawdopodobniej już w 1935 roku skierowani tam zostali pierwsi więźniowie. Ich zadaniem było przygotowanie pomieszczeń dla innych. W ciągu kilkunastu miesięcy skazani postawili dwa mieszkalne baraki, stodołę, magazyn i częściowo willę dla komendanta. Po tym okresie z Chełma przetransportowano 300 - 400 więźniów. Wykorzystywano ich nawet jako siła pociągowa podczas orki, ponieważ tylko w ten sposób można było Krowie Bagna obrobić. Więźniowie sadzili ziemniaki i buraki. Sieli niektóre zboża. Zajmowali się hodowlą krów rasy holenderskie i królików. Trzymali też konie. Kopali melioracyjne rowy. Robiono wszystko, by Krychów był samowystarczalny. Przykładowo, za drutami była też piekarnia. Ciężką pracę nagradzano dodatkowymi racjami żywnościowymi. W 1937 roku przebywając na odosobnieniu w Krychowie mężczyźni wybudowali utwardzony trakt aż do Hańska. Teren, który zajmowali więźniowie miał około dziesięciu hektarów. Piętnastego września 1939 r. wszystkich więźniów wypuszczono na wolność.

Jedna z mieszkanek Hańska pamięta, że: - komendantem ośrodka był Tadeusz Kłosiński. Mieszkał z żoną Marią -operetkową śpiewaczką oraz córką Wiesią i synem Andrzejem. Pamięta, że jako strażnicy pracowali tam: Romaniszyn, Tarasiuk, Kosior, a felczerem był Marzuła (Mażuła?).

W 1939 roku przez dzień Krychów był w rękach Rosjan. 20. września pojawiło się wojsko polskie. Później przyszli Niemcy i zorganizowali tam obóz Pierwsi za druty trafili Cyganie. Ci w ciągu prawie roku wykopali kanał zwany do dziś Rowem Cygańskim. Najprawdopodobniej w 1941 roku ich miejsce zajęli Polacy, których w ten sposób karano za nie oddawanie kontyngentów, odmowę podstawienia podwoły itp. Siedział tam między innymi: Władysław Zachorski z Hańska, Michał Bednaruk z Żalina (zmarł w 1947 r.), Kulczyński z Krasnegostawu. Były osoby z Rejowca i Chełma. Na szczęście chłopów można było wykupić odstawiając ustanowione przez Niemców obowiązkowe dostawy. Po Polakach do dziś zachowała się drzewiasta, leciwa aleja.

Pod koniec 1941 roku do obozu zaczęto przywozić Żydów. Pochodzili oni z Polski, Czechosłowacji a także z Austrii. Przebywali tam wraz z rodzinami. Zatrudniano ich przy pracach melioracyjnych. W tym okresie powstała nowa nazwa rzeki Krzewianki - Więzienny Rów. Znane są przypadki bestialskiego traktowania Żydów Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Lublinie pisała w sprawozdaniu kilka takich przypadków. Komendantami w Krychowie byli: Grimmeisen i Lofler, a jednym z zastępców Rux. Inni Niemcy wymienieni z nazwiska to: Hofman i Hilbert. W sprawozdaniu zwraca się też również uwagę na zabójstwa przetrzymywanych, prymitywne warunki bytowania - więźniowie spali na gołych deskach,

w brudzie, nieopalonych budynkach, otrzymywali nędzne wyżywienie, nie mieli zapewnionej opieki lekarskiej.

Niestety nie można natrafić na liczby. Nie wiadomo, więc ilu siedziało tam Cyganów, Polaków, czy Żydów. Nieznana jest również data likwidacji obozu. Można się jedynie przypuszczać, że miało to miejsce po likwidacji obozu w Sobiorze jesienią 1943 roku. Dopiero po wojnie Krychów doczekał się stałych mieszkańców. Przyjechali tam pracownicy tworzonego państwowego gospodarstwa rolnego. Ich następcy żyją obok więziennych baraków do dziś. Oprócz tych budynków, w doskonałym stanie zachowała się też willa komendantów. Współczesnych czasów nie doczekała jedynie stodoła i magazyn.

Krychowianie bez problemu wskazują miejsce pochówku więźniów. Znajduje się ono kilkadziesiąt metrów od pegeerowskich bloków, w których mieszka siedemnaście rodzin. Ponoć leżą tam tysiące.

Tekst powstał w 1998 r. w oparciu o ustne relacje Zofii Wójtowicz, Czesława Wójtowicza, Ireny Gerung, Włodzimierza Gerunga, Juliana Góry, Pawła Milczarka i Teresa Borocho. Andrzej Wawryniuk⁶².

- W 1935 r. w skład gromady Hańsk Kolonia wchodziły: Hańsk kolonia i Hańsk folwark⁶³.

- W maju 1937 r. rozpoczął działalność ośrodek Krychów (podległy zakładowi karnemu w Chełmie przyp. aut.). Więźniowie zatrudnieni byli przy karczowaniu lasu, uprawie konopi i warzyw, hodowli królików, budowie drogi z Hańska do Krychowa, przy osuszaniu bagien oraz zajęciach gospodarczych w obrębie ośrodka.

W ośrodku, utrzymywanym przez cały rok, przebywało od 350 do 580 więźniów⁶⁴.

- Karny obóz pracy utworzony w 1940 roku, a zlikwidowany w 1944 roku. Był to największy i najbardziej groźny ze wszystkich obozów pracy funkcjonujących w Chełmskiem. Był on też najbardziej trwałym, bo istniał niemal przez całą okupację. Utworzony został w barakach po istniejącym tu przed 1939 rokiem ośrodku pracy więźniów kryminalnych. Początkowo zgrupowano w nim 600 więźniów narodowości cygańskiej przywiezionych tu z Hamburga. Od 1941 roku byli więźni tu Żydzi w liczbie 1.500 osób. Byli to obywatele polscy, węgierscy, czescy i rumuńscy. W 1942 roku obóz krychowski znacznie rozbudowano doprowadzając go do przyjęcia 2.500 więźniów. Obóz ten grupował też Polaków i Ukraińców z terenu powiatu, którzy nie wywiązywali się w terminie z dostaw kontyngentów. Panowały w obozie okropne warunki bytowania, ludzie gnębieni byli przez epidemię tyfusu, przez wszy, głód i brud. Szacuje się, że w sumie przez Krychów przeszło 5000 ludzi. W czasie likwidacji obozu w marcu 1944 roku wszystkich Żydów wywieziono do Sobiboru na zagładę⁶⁵.

- 5 września 1943 r. Niemcy zlikwidowali karny obóz pracy w Krychowie k. Hańska (utworzony w 1941 r.), przekształcając go w obóz pracy dla obywateli pochodzenia żydowskiego z Polski, Czechosłowacji, Rumunii i Węgier (przeciętnie 2500 osób). Przy likwidacji obozu, Żydów wywieziono do obozu zagłady w Sobiborze. Ogółem przez obóz przeszło ok. 5 tys. osób⁶⁶.

- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Liczyła 401 mieszkańców⁶⁷.

⁶² Materiały własne autora, maszynopis, 2007.

⁶³ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

⁶⁴ J. Pomiankiewicz, Więzienie w Chełmie w latach 1918-1956, w: Rocznik Chełmski, t. 8, s. 100.

⁶⁵ K. Pożogo, Hitlerowskie obozy pracy przymusowej, w: Tygodnik Chełmski nr 15 (329) z 11.04.1987 r.

⁶⁶ A. Rybak, Dzieje Ziemi Chełmskiej kalendarium, Chełm, 1998, s. 176.

⁶⁷ Systematischer Verzeichnis der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

- Na sesji sołtysów w 1950 r. nakazano by w czerwcu z w ramach szarwarku z kol. Hańsk przez jeden dzień pracowało 40 (25 i 15 w dwu terminach przy. aut.) osób⁶⁸.

- W 1950 r., według rejestru podatku gruntowego, miejscowość należała do gminy Hańsk⁶⁹.

- 1954 r. Z dokumentu przygotowanego przez Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Hańsku wynika, że omawianym okresie, w miejscowości były 2 ha odłogów, w tym 2 ha ziemi ornej. Przydatne do produkcji grunty przekazano właścicielom prywatnym. (...)Na potrzeby akcji żniwno – omłotowej mieszkańcy wsi mieli do dyspozycji: 1 żniwiarkę (jedna z trzech w gminie), 7 młockarni i 12 kieratów⁷⁰.

- W 1954 r., po nowym podziale administracyjnym powiatu włodawskiego miejscowość należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Hańsku⁷¹.

- Nazwa Hańsk-Kolonia pojawiła się w dokumentach w 1967 r.⁷².

Najstarsze obiekty budownictwa

- Dom nr 20, wł. H. Żakowska, drewn., ok. 1920.⁷³.

HAŃSK PIERWSZY, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°24'E i 51°24'N). W 2007 r. we wsi mieszkało 1029 osób⁷⁴, w tym 54 dzieci do 6 roku życia, 60 uczniów szkół średnich, 40 studentów, 5 panien, 6 kawalerów powyżej 30 roku życia, 34 wdowy i 5 wdowców. Mieszkańcy wsi posiadali między innymi: 96 samochodów osobowych, 4 samochody ciężarowe, 2 kombajny, 200 telefonów stacjonarnych, 38 anten satelitarnych, 13 domów drewnianych, w tym 1 opuszczony⁷⁵. Przez miejscowość przebiegał szlak turystyczny (niebieski) łączący najciekawsze miejscowości Pojezierza Łęczyńsko - Włodawskiego. Funkcjonowały: urząd gminy (wójt Marek Kopieniak, zastępca wójta Stanisław Doliński, przewodniczący rady gminy Piotr Jasiński), gminny ośrodek pomocy społecznej (kierownik Grażyna Pękała), gminna biblioteka publiczna (kierownik Wioletta Wojtowicz Wicińska) oraz zespół szkoły podstawowej i przedszkola, którego dyrektorem była Barbara Wilgocka (szkoła podstawowa: 249 uczniów, 13 oddziałów, 21 nauczycieli pełnozatrudnionych i 2 na części etatu; przedszkole: 72 dzieci, 4 oddziały, 3 nauczycieli pełnozatrudnionych i 2 na części etatu, obie placówki nosiły imię Jana Pawła II)⁷⁶. Istniała spółdzielnia mieszkaniowa (prezes Piotr Jasiński). Istniało ujęcie wody o długości sieci 22,8 km, z którego korzystało 201 gospodarstw domowych z ośmiu miejscowości. Działalność prowadził Gminny Ośrodek Kultury (dyrektor Romuald Pryll), który był organizatorem między innymi: Powiatowych Przeglądów Teatrów Dziecięcych i Widowisk Obrzędowych. GOK prowadził też Punkt Informacji Turystycznej. Ponadto w GOK działały: Klub Seniora, Zespół Śpiewaczy „Seniorki”, Teatr Dziecięcy „Miniaturki”, Kapela Obejściowa, Kapela Ludowa, Zespół Obrzędowy (powstał w 1990 r.), który liczył do 17 członków. Do dyspozycji mieszkańców

⁶⁸ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Księga protokołów sesji sołtysów, 1950, sygn. 29.

⁶⁹ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr wymiaru podatku gruntowego za 1950 r., sygn. 103.

⁷⁰ APOLOCh, Akta gminy Hańsk, sygn. 149.

⁷¹ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 15 z 3 grudnia 1954 r. poz. 64.

⁷² B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Belskiej, Wrocław, 1988, s. 167.

⁷³ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 132.

⁷⁴ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

⁷⁵ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

⁷⁶ Kuratorium Oświaty w Lublinie, Dane identyfikacyjne szkół i placówek według danych SIO z 31 marca 2007 r. Nr. 2007.03.31/01

były: siłownia, bilard oraz gry świetlicowe. Od 1963 r. wieś posiada światło elektryczne⁷⁷. Radnymi gminy byli: Piotr Jasiński, Dariusz Pszczoła, Sławomir Sobolewski i Antoni Żakowski. Obowiązki sołtysa pełnił Stanisław Izert. Integralne części miejscowości to: Piątaki i Wygon⁷⁸. Pamięć po pomordowanych w czasie II wojny światowej upamiętniają: pomnik w Hańsku, tablica pamiątkowa w kościele parafialnym w Hańsku, zbiorowa mogiła żołnierzy AK na cmentarzu parafialnym w Hańsku⁷⁹. Funkcjonowała Parafia Rzymskokatolicka św. Rajmunda, proboszcz ks. Ryszard Kozieł⁸⁰.

Z dziejów

- Hańsk datowany na 1428 r.⁸¹.

- Hańsk k/Dubeczna odnotowany jest w notatce z 1451 r.⁸².

- W 1468 r. wymieniony jako Hańsk w wykazie osad prawa niemieckiego⁸³.

- Datowany na 1462 r. Wówczas Hansk. W 1524 r. Hansko. W 1839 r. Gańsk. Hańsk Pierwszy od 1967 r.⁸⁴. Hańsk - osada wzmiankowana od XV wieku w centrum dóbr rodu Hańskich herbu Korczak z Hańska, w ziemi chełmskiej. Bogdan i Iwan Hańscy - 1462 r. dziedzice Hańska, Zdziarek i Kulczyzna Majątek w Hańsku wraz z folwarkami przechodzi na własność lub współwłasność na zasadzie dziedziczenia m.in. do Pawła Hańskiego żonatego w 1546 r. z Dorotą z Dukli. Marek syn Pawła, właściciel Hańska, zeznał w 1624 r. zapis dożywocia z żoną Reginą z Jemielnickich. Żyjący u schyłku XVI wieku Wojciech Hański, miał dwóch synów: Jakuba Aleksandra (zapis archiwalny) i Andrzeja Tomasza właścicieli Hańska, Kołaczy, Kupryna i Żdzarki. Samuel Hański, syn Jakuba Aleksandra, pozostawił swoją część majątku dzieciom, m.in. synowi Wenturemu Stanisławowi Hańskiemu. Zachariasz Hański, syn Wenturego Stanisława, porucznik kawalerii narodowej skupiwszy od współdziedziców cały majątek w Hańsku (XVII w), sprzedał go następnie Kunickim. Majątek liczył 9116 morgów pow. ogólnej. W skład dóbr wchodziły folwarki: Leć, Bartoszycha, Ostrowy Kulczyńskie, Szcześniki. Działał też przemysł: gorzelnia, fabryka terpentyny oraz wytwórnia serów holenderskich. Dobra Hańskich już nie wracają do rodu, ale zmieniają właścicieli m.in. Miączyńscy, Okęccy i Jermołowicze⁸⁵.

- W 1533 r. miejscowość należała do parafii prawosławnej w Sawinie, diecezja chełmska⁸⁶.

- Z parafii (prawosławnych) wiejskich tego (chełmskiego) powiatu przez całe stulecie (XVI w) wzmiankowane są cerkwie w: (...) Hańsku⁸⁷.

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw Miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r

⁷⁹ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

⁸⁰ Strona internetowa Diecezji Siedleckiej <http://www.diecezja.siedlce.pl/diecezja.php?i=41¶fia=62>

⁸¹ Rocznik Chełmski, tom 10, Chełm, 2006, s. 18.

⁸² W. Czarnecki, Karta z 1432 roku w chełmskich aktach sądowych. Przyczynek do dziejów osadnictwa Ziemi Chełmskiej, w: Rocznik Chełmski, t.3, 1998, s.166.

⁸³ W. Czarnecki, Dynamika procesów osadniczych w Ziemi Chełmskiej do końca XVI wieku, w: Rocznik Chełmski, t. 8, s. 85-89.

⁸⁴ B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Bełskiej, Wrocław, 1988, s. 179.

⁸⁵ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

⁸⁶ Archiwum Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Lublinie, Delegatura w Chełmie (dalej WOSOZLDCh), I. Cieślak, Dawna drewniana cerkiew greko-katolicka p.w. Św. Bazylego Wielkiego w Świerszczowie (gm. Cycow, woj. chełmskie), s. 46, Lublin, 1987, sygn. 499.

⁸⁷ A. Gil, Prawosławna Eparchia Chełmska do 1596 r., t. III, Lublin- Chełm 1999, s. 150 i 165.

- Cerkiew parafialna, grecko-katolicka wzmiankowana jest od 1564 r. Cerkiew ta pod wezwaniem św. Mikołaja znajdowała się w odległości 1,5 km na pd. zach. od wsi⁸⁸.

- W XVI w istniał dwór zbudowany na planie prostokąta, trójdzielny, półotraktowy z sienią na osi. Po jednej stronie sieni izba o 2 oknach, izba druga o 1 oknie. Po drugiej stronie sieni piekarnia. Wybudowany przed rokiem 1647, w tymże roku odnotowany drugi stary zniszczony dwór. Właściciele: w roku 1564 Hańscy, w latach 1676-1679 Romanowscy z Romanowa, w roku 1695 Aleksander Romanowski⁸⁹.

- Hańsk, r. 1564 Hanisko, wś, pow. włodawski. W r. 1564 wś ta w par. rz-kat. Sawin, ma działły Reja i Hańskich, płacą od 15 łan., 29 zagr. z rolą, 11 zagr. bez roli, 2 kom., 3 rze., cerkiew, Jan Czernski od 1 łan. (...) Hańsk, wieś i folw., pow. włodawski, gm. Hańsk, par. Sawin. Leży o 2 i pół mili od Włodawy. Posiada cerkiew parafialną dla ludności rusińskiej, szkołę początkową. Cerkiew erekcji niewiadomej, obecna z r. 1798, wznosił ją Ign. Miączyński. Parafia H. miała kaplicę we wsi Żdzarka z r. 1785. W 1827 r. liczono tu 81 dm. i 615 mk., obecnie liczy 117 dm., 740 mk. i 12659 mr. obszaru. Wszystkie domy włościańskie otoczone są obszernymi sadami. Tu urodził się i przebywał jako proboszcz ks. Dolinowski, znany pszczelarz, tu miał on swą sławną pasiekę. Dobra H., niegdyś dziedzictwo rodziny Hańskich, przeszły za Władysława IV do Kunickich, a następnie w ostatnich czasach w ręce Okeckich i Jermalowicza. W obrębie dóbr są trzy jeziora: Lawskie, Seluble, Żdzareckie. Dobra H. składają się z folw. Hańsk i Ujazdów, nomenklatur Leć i Dubeczno (wsi niżej wymienione). Rozl. wynosi mr. 9116, a mianowicie: grunta orne i ogrody mr. 1407, łąk mr. 110, pastw. mr. 1395, wody mr. 56, lasu mr. 4216, nieużytki i place mr. 941; na folwarku Hańsk bud. mur. 5, drewn. 26. (...) Wieś Hańsk osad 83, z gruntem mr. 2205. (...) Gmina Hańsk graniczy z gminami: Wereszczyńska Wola, Turno, Wiryki, Sobibór i Bytyń, liczy 3023 mk., rozl. 15766 mr. sąd gm. ok. III i st. p. Wołoska Wola o 15 wiorst, do Włodawy 18 i pół w. W skład gminy wchodzi: Bartoszyńska, Głębokie, Hańsk, Kołaczce, Kulczyn, Konstantynów, Kozak, Krute, Lubowież, Ledź, Majdan-stary, Podluta, Staryna, Szcześniaki, Ujazdów, Wojciechów, Zagacie i Zdzarka⁹⁰.

- W 1720 r. proboszczem miejscowej cerkwi był Paweł Kijanowicz. Wynika to z napisu w języku rosyjskim umieszczonym na księdze - tzw. służebniku, który został przekazany do kaplicy w Adżarce w 1692 r. Ponadto znajduje się tam napis w języku polskim: „Ta xiega nazwana służebnik Roku 1721 y oprawiona dnia 18 Ianuaryia y zapłacona za staraniem Pawła Kilanowicza na ten czas Parocha Hańskiego” (...) W 65 lat później na tymże służebniku dopisano: „Ten mszał powtórnie oprawiony staraniem Iakuba Mysczuka z Hańska Roku Pańskiego 1786 był na ten czas Parochem X. Paweł Łucenski, Dziekan Krasnostawiki⁹¹.

- W 1726 r. zawałiła się stara, drewniana cerkiew. Akta wizytacji z 1741 r. zaznaczają, że cerkiew była drewniana. (...) Następna cerkiew została zbudowana w latach 1796-1798. Jej fundatorem był dziedzic wsi Gnat Mionczyński. Od 1875 r. prawosławna. Odremontowana i poświęcona w 1878 r.⁹².

⁸⁸ AWOSOZLDCh, Dymek A. i M., Park dworski Bukowa Mała gmina Sawin, woj. chełmskie, maszynopis, s.3, 1996, sygn.537.

⁸⁹ I. Rolska-Boruch, Siedziby szlacheckie i magnackie na ziemiach zwanych lubelszczyzną 1500-1700, Lublin, 1999, s. 168.

⁹⁰ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 84.

⁹¹ Archiwum Parafii Prawosławnej w Chełmie (dalej APPCh), Chełmsko - Warszawskie Wiadomości Diecezjalne, Warszawa 1887, s. 214-227, bs.

⁹² Por. W. Słobodian, Cerkwie chełmskiej eparchii, Lwów, 2005, s. 135.

- W latach 1795 - 1802 Ignacy Miączyński przeniósł wieś Hańsk w nowe miejsce⁹³.
- W latach 1795 – 1797 cerkiewne księgi urodzeń prowadzone były w języku polskim. Przykładowy wpis z 1796 przedstawia się następująco: „Roku 1796, miesiąca czerwca 29 dnia. Ia X. Iakub Gruszecki P. Cerkwi Hańskiej okręciłem i bierzmowałem syna z rodziców ślubnych urodzonego: ojca Aleksandra Pobidzinskiego, z matki Terezy, któremu dane jest imię Piotr. Kumami byli Mikita Oleszczuk, Anastazyia Łyszayczuka z Hańska. Dziecie y kumowie z Hańska”⁹⁴.
- W 1796 r. pożar zniszczył miejscową cerkiew greko-katolicką, a budowę nowej rozpoczęto jeszcze w 1795 r. (? przyp. aut.) w innym miejscu. Cerkiew ta pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego została w 1882 r. przeniesiona do wsi Siedliszcze. (...) Cerkiew (prawosławną przyp. aut.) wzniesiono w 1882 r. na podstawie projektu, sporządzonego przez arch. Tomasza Orłowskiego. Zlokalizowano ją w innym miejscu, na wschód od starej. W 1921 r. cerkiew została rekoncyliowana na kościół rzymsko-katolicki pod wezwaniem św. Rajmunda⁹⁵.
- W 1798 r., po pożarze starej cerkwi we wsi Hańsk zbudowana została nowa drewniana cerkiew⁹⁶.
- Urzędnik stanu cywilnego, którym był proboszcz miejscowej cerkwi miał obowiązek sporządzania metryk wszystkim mieszkańcom, w tym Żydom. Przykładowo pod numerem 23 z 1818 r. zapisano: „Roku tysięcznego ósmset ósmnastego dnia pierwszego miesiąca czerwca o godzinie czwartej po południu przed nami Proboszczem hańskim, Urzędnikiem Stanu Cywilnego Gminy Hańsk, Powiatu Włodawskiego, obwodu radzyńskiego, Województwa Podlaskiego, stawił się Ios Szmulewicz, liczący lat czterdzieści pięć, szynkarz wsi Hańsku zamieszkały i okazał na dziecię płci męskiej, które urodziło się w domu pod numerem trzydziestym ósmym na dniu pierwszym tego miesiąca, roku bieżącego, oświadczając, iż jest spółdzone z niego i Ełki z Zelkowiczów, mającej lat trzydzieści osm jego małżonki i że życzeniem jest jego nadać imię Szmul. Po uczynieniu powyższego i okazaniu dziecięcia w przytomności Abrama Małysowicza, liczącego lat pięćdziesiąt, arendarza wsi Luty zamieszkałego, tudzież Berka Moszkowicza, liczącego lat sześćdziesiąt, szynkarza wsi Adzarce zamieszkałego w gminie Hańsk położoney, akt niniejszy urodzenia został stawającym przeczytany, przez nas, ojca i świadków podpisany. Xiądz Szymon Dominowski, proboszcz Hański, urzędnik stanu cywilnego. Abram Matysowicz. Berko Moszkowicz”⁹⁷.
- W Hańsku w latach 1857 - 1875 mieszkał ks. Jan Dolinowski, pszczelarz, twórca i konstruktor pierwszego polskiego ula ramowego⁹⁸.
- W 1826 r. w bibliotece przycerkiewnej znajdowały się: 5 ksiąg o tematyce dogmatycznej, 6 pozycji o tematyce historyczno – cerkiewnej oraz 12 ksiąg o innej tematyce⁹⁹.

⁹³ Por. APPCh, Chołmsko..., s. 232-236, sygn. 188.

⁹⁴ Por. APPCh, Chołmsko...s. 249-252, sygn. 188.

⁹⁵ AWOSOZLDCh, J. Szponar, Hańsk woj. chełmskie, cmentarze: rzymsko-katolicki, greko-katolicki, prawosławny, Zamość, 1983, sygn. 882.

⁹⁶ Por. APPCh, Chołmsko..., s. 214-217. sygn. 188.

⁹⁷ Por. APPCh, Chołmsko..., s. 249-252, sygn. 188.

⁹⁸ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

⁹⁹ Por. APPCh, Chołmsko..., s. 249-252.

- Miejscowość umieszczona na mapie województwa lubelskiego z 1826 r.¹⁰⁰.

- W 1827 r. Hańsk liczył 187 mieszkańców. Na terenie wsi istniało 26 budynków mieszkalnych. Majątek ziemski w Hańsku obejmował szereg sąsiednich folwarków, zajmujących znaczną powierzchnię 1623 mórg ziemi. W 1857 roku majątek należał do rodziny Hańskich, która posiadała w tym okresie również znaczne posiadłości ziemskie na Wołyniu, z tym, że Hańsk był ich posiadłością rodową. Hańsk pozostawał w rodzinie Hańskich do XX wieku. W wyniku reformy rolnej majątek ziemski w Hańsku przeszedł na własność państwa. pałac w wyniku niewłaściwego wykorzystania w stosunkowo krótkim czasie uległ zniszczeniu i został rozebrany¹⁰¹.

- W 1846 r. cmentarz prawosławny przepełniony był mogiłami¹⁰².

- Najstarsze wzmianki o cmentarzu hańskim pochodzą z 1853 r. Dziekan Dekanatu Włodawskiego w piśmie do Konsystorza Jeneralnego opisał cmentarz grzebalny w Hańsku jako nowy, założony według przepisów i dość obszerny. Osoby zmarłe w 1852 r. na cholere grzebane były jednak osobno w polu¹⁰³.

- **HAŃSK** [Ганськ]. Cerkiew prawosławna. Wzniesiona w 1882 roku, w okresie międzywojennym zamieniona na kościół rzymsko-katolicki. Kapliczka murowana z przełomu XVIII i XIX wieku z figurą NMP Niepokalanej z I połowy XVIII wieku¹⁰⁴.

- Księga ludności stałej z 1901 r. wymienia miejscowość Hańsk, gmina Hańsk¹⁰⁵.

- W 1905 r. w gminie Hańsk mieszkało: 1223 katolików (19,7 % wszystkich mieszkańców), 3101 prawosławnych (49,2 %), 1639 ewangelików (26 %), 55 protestantów innych wyznań (0,8 %), 280 Żydów (4,4 %). Razem gmina liczyła 6298 mieszkańców¹⁰⁶.

- Według spisu z 30 września 1921 r. wieś i folwark w gminie Hańsk. Wieś posiadała 63 domy (w tym budynki niezamieszkałe) i 3 inne obiekty mieszkalne. Liczyła 411 osób, w tym 198 mężczyzn oraz 213 kobiet, w tym 88 rzymskokatolików, 305 prawosławnych, 8 ewangelików i 10 wyznania mojżeszowego. 86 osób deklarowało narodowość polską, 307 rusińską, 7 niemiecką, 10 żydowską i 1 inną. Folwark: 4 domy i 4 inne obiekty mieszkalne. Liczył 95 osób, w tym 49 mężczyzn i 46 kobiet, w tym 79 rzymskokatolików i 16 prawosławnych, w tym 83 narodowości polskiej i 12 rusińskiej¹⁰⁷.

- W 1925 r. proboszczem miejscowej parafii rzymskokatolickiej był ks. Konstanty Harasim¹⁰⁸.

- W 1926 r. wieś liczyła 411 mieszkańców. Właścicielami ziemskimi byli między innymi: Jakub Klan (Bartoszycha 78), Józ. Olszewski (Koł. 75), Olga Szuldberg (Lubowież 294). Działalność prowadzili: E. Leszczyński (Kołodziej, Kr.), S. Leszczyński, B. Hanelewski

¹⁰⁰ Mapa jeneralna województwa lubelskiego ułożona według najlepszych źródeł przez Juliusza Colberga 1826.

¹⁰¹ AWOSOZLDCh, J. Olszar, M. Dębski, T. Olszar, A. Domański, Park w Hańsku, województwo chełmskie, ewidencja parków zabytkowych, Warszawa, 1981, sygn. 587.

¹⁰² Por. Por. APPCh, Chołmsko..., s. 232-236, sygn. 188.

¹⁰³ AWOSOZLDCh, J. Szponar, Hańsk woj. chełmskie, cmentarze: rzymsko-katolicki, greko-katolicki, prawosławny, s. 3-4, Zamość, 1983, sygn. 882.

¹⁰⁴ A. Saładiak, Pamiątki..., s. 366.

¹⁰⁵ Por. APLOCh, Akta gminy Hańsk, Księga ludności stałej 1901 r. sygn. 0 a - i.

¹⁰⁶ H. Wiercieński, W sprawie wydzielenia Chełmszczyzny, Warszawa, 1910, s. 40.

¹⁰⁷ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

¹⁰⁸ Informator powszechny Rzeczypospolitej Polskiej z kalendarzem P.P. na rok 1925, Warszawa, 1925, s. 235.

(Koł.), A. Ignatowicz (Koł) i J. Kozłowski (Koł.) - kowale, E. Berman, J. Bober, Cytryn, P. Krajz, H. Lerer, W. Rączyński A. Rychter, R. Zwał - artykuły spożywcze, J. Suke Szuldburga - szklane huty¹⁰⁹.

- W 1928 r. w miejscowości znajdował się Posterunek Policji Państwowej, który podlegał Powiatowej Komendzie Policji Państwowej we Włodawie¹¹⁰.

- W 1933 r. wzniesiony został wiatrak. Jego właścicielem był Paweł Miciuła. W 1935 r. obiekt przeszedł na własność Michała Hołoda, by w latach sześćdziesiątych (XX w. przyp. aut.) znaleźć się w ręku Mariana Hołoda, syna Michała. (...) Z powodu nierentowności z końcem lat sześćdziesiątych obiekt został unieruchomiony¹¹¹.

- W 1935 r. w skład gromady Hańsk Wieś wchodziły: Hańsk I i II wieś¹¹².

- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Liczyła 809 mieszkańców¹¹³.

- Na terenie Gminy Hańsk były cztery obozy pracy dla ludności żydowskiej i cygańskiej: Osowa, Ujazdów, Krychów, Hańsk-dwór (filia Krychowa). Więźniowie pracowali przy kopaniu rowów melioracyjnych, regulacji rzeki, zbieraniu ziół i uprawie warzyw. Osoby chore prowadzone były pod konwojem do Obozu Zagłady w Sobiborze. cmentarz i obelisk „Ku czci pomordowanej ludności żydowskiej w obozie” w Osowie¹¹⁴.

- W listopadzie 1944 r. transportem z Sokołowa Podlaskiego do zespołu obozów Borowicze internowany został Stefan Leszczyński, mieszkaniec Hańska. Powrócił w marcu 1946 r.¹¹⁵.

- Zestawienie wymiaru wpływów, odpisów i zaległości podatku gruntowego w ziemiopłodach 1947 r. podaje, że mieszkańcy wsi mieli obowiązek sprzedać państwu 3503 kg żyta¹¹⁶.

- Z protokołów GRN w Hańsku za lata 1947/49 wynika, że Stefan Pawlik z Hańska był członkiem władz gminy¹¹⁷.

- Na sesji sołtysów w 1950 r. nakazano by w czerwcu, w ramach szarwarku, z Hańska przez jeden dzień pracowało 35 (20 i 15 dwa różne terminy przyp. aut.)osób¹¹⁸.

- W 1950 r., według rejestru podatku gruntowego, miejscowość należała do gminy Hańsk¹¹⁹.

- 1954 r. Z dokumentu przygotowanego przez Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Hańsku wynika, że omawianym okresie, w miejscowości było 200 ha odłogów, w tym 19,5 ha ziemi ornej. Przydatne do produkcji grunty przekazano właścicielom prywatnym. (...)Na potrzeby akcji zniwno – omłotowej mieszkańcy wsi mieli do dyspozycji 2 kieraty¹²⁰.

¹⁰⁹ Księga adresowa Polski (wraz z W. M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosła i rolnictwa, Bydgoszcz 1926/27, s. 11-16.

¹¹⁰ I. Czuma, Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego, t. I, Zagadnienia podstawowe (z mapami, wykresami i ilustracjami), Lublin 1932, s. 107-113.

¹¹¹ AWOSOZLDCh, Kielboń Cz., Hańsk gm. Hańsk, wiatrak „Kozłak”, maszynopis, s. 6, Lublin, 1979, sygn. 11.

¹¹² Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

¹¹³ Systematischer Verzeichnis der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

¹¹⁴ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

¹¹⁵ Tygodnik Chełmski nr 7-21 z 1990 r.

¹¹⁶ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

¹¹⁷ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Protokoły z odbytych posiedzeń GRN gmina Hańsk, 1947/49, sygn. 9.

¹¹⁸ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

¹¹⁹ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr wymiaru podatku gruntowego za 1950 r., sygn. 102.

¹²⁰ APLOCh, Akta gminy Hańsk, sygn. 149.

- W 1954 r., po nowym podziale administracyjnym powiatu włodawskiego miejscowość należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Hańsku¹²¹.

- W wyniku wyborów z 14 kwietnia 1961 r. radnymi Gromadzkiej Rady Narodowej w Hańsku zostali: Maria Wojtaniewska, Henryk Kosiński, Władysław Głąb, Józef Filc, Stanisław Kosecki, Waleria Sobiecka, Teresa Motwicka, Rózeł Rymczuk, Jan Wiszniewski, Stefan Ślusarz, Janina Leszczyńska, Maria Dywańska, Tadeusz Roczun, Franciszek Kolary, Jacynty Kułacz, Janina Leśniewska, Hieronim Mazurek, Zygmunt Romanowski, Józef Dywański, Franciszek Urbanowicz, Władysław Kaszewski, Józef Lewczuk, Stanisława Longina Izert, Józef Krzewicki, Władysław Winiarczyk, Stanisław Kostrzewskii Jan Dywański¹²².

- W 1961 r. rozpoczęła działalność Konserwacyjna Spółka Wodna w Hańsku obejmująca swym zasięgiem wieś: Hańsk wieś, Hańsk kol., Konstantynówkę, Dubeczno, Żdżarkę, Szcześniki, Wojciechów, Stary Majdan, Ujazdów, Kulczyn wieś i Kulczyn kol¹²³.

- Na początku lat 90. Wojtek Radecki z Hańska zagrał w filmie Andrzeja Wajdy „Korczak”. Młodzieńcowi z Hańska reżyser powierzył rolę żydowskiego chłopca o imieniu Semi. Zdjęcia były kręcone w Świdrze koło Warszawy, Warszawie, Łodzi i niedaleko Ryk¹²⁴.

- 1997 r. Na Sejmiku w Tarnogrodzie zespół obrzędowy z Hańska za widowisko „Oborywanie kozy” otrzymał nagrodę ministra kultury i sztuki. Wcześniej sztukę wystawiano w Galerii Władysława Hasióra w Zakopanem¹²⁵.

- 1998 r. Na IV Przeglądzie Piosenki i Przyśpiewki Ludowej w Rejowcu, Kapela Obejściowa z Hańska zdobyła drugie miejsce. Grupa istnieje od 13 lat. W jej składzie występuje znany instrumentalista - Jan Jakubaszek¹²⁶.

- W maju 1999 r. odbył się Gminny Sejmik Chłopów Polskich w Hańsku. Marszałkiem sejmiku został Czesław Marciocha, a wicemarszałkami Stanisław Izert i Janusz Korona. W przyjętej rezolucji uczestnicy zgromadzenia opowiedzieli się przeciwko przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. (...) W tym samym roku zakończono telefonizację gminy Hańsk. W miejscowościach Osowa, Dubeczno i Macoszyn Mały przybyło ponad 200 abonentów¹²⁷.

- W 2000 r. przeprowadzono prace konserwatorskie ołtarza bocznego w miejscowym kościele¹²⁸.

- 3 września 2001 r. oddano do użytku nową szkołę podstawową (poprzedni obiekt spalił się). Budowę wsparły władze holenderskiej gminy w Gemert, którzy na ten cel przeznaczyci 4500 guldenów¹²⁹.

¹²¹ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 15 z 3 grudnia 1954 r. poz. 64.

¹²² Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 1 z 2 stycznia 1961 r. poz. 1.

¹²³ Tamże.

¹²⁴ A. Wawryniuk, O Wojtku, który grał w „Korczaku” w: Tygodnik Chełmski nr 49 (79), z 8 grudnia 1996 r. s. 7.

¹²⁵ Tamże.

¹²⁶ Tamże.

¹²⁷ Rocznik Chełmski, t.6, Chełm 2000, s. 239 i 254.

¹²⁸ Por. Wiadomości konserwatorskie województwa lubelskiego, Lublin 2001, s. 104.

¹²⁹ Materiały własne autora, maszynopis, 2007.

- W czerwcu 2003 r. oddano do użytku nowa salę gimnastyczną oraz nowoczesna pracownia komputerowa sfinansowana z tzw. programu prezydenckiego¹³⁰.

- 7 maja 2004 r. w Hańsku, władze gminy podpisały Akt Partnerstwa z niemiecką gminą w Wilhelmsdorfie¹³¹.

- We wrześniu 2006 r. miejscowa ochotnicza Straż Pożarna otrzymała sztandar. OSP istnieje od 1928 r. Ma na wyposażeniu między innymi trzy wozy bojowe, aparaty tlenowe i inny sprzęt ratownictwa specjalistycznego¹³².

Historia parafii i kościoła

Historia kościoła. Kościół p.w. Św. Rajmunda wzniesiono w 1882 r. jako cerkiew prawosławna pod nadzorem Tomasza Orłowskiego. Wyróżnia się w grupie cerkwi powstałych po kasacie unii w 1875 r. różnorodnością i bogactwem dekoracji architektonicznych. Od ok. 1921 r. kościół rzymskokatolicki. W tym samym roku erygowana została parafia p.w. Św. Rajmunda. W latach 1996 - 1998 kontynuowano prace remontowe, rozpoczęte w roku 1992. Wyremontowano więźbę dachową i wymieniono poszycie dachu na blachę miedzianą, przemurowano uszkodzone partie muru, wymieniono okna, obróbki blacharskie i posadzkę oraz pomalowano wnętrze kościoła. [...] W tym samym okresie konserwacji poddano ołtarz barokowy z pocz. XVIII w. oraz krucyfik rokokowy z XVIII w.¹³³. W parafii mieszkało 1836 osób. Pracę duszpasterską prowadził proboszcz ks. Ryszard Kozieł¹³⁴.

Najważniejsze zabytki kultury

- DAWNA CERKIEW PAR. prawosławna. Cerkiew najpierw prawosławna, potem gr.-kat., wzmiankowana od 1564. Ok. 1796/7 wzniesiona na nowym miejscu, drewniana, p.w. Podwyższenia Krzyża Św., przeniesiona przed 1882 do wsi Siedliszcze (pow. Chełmski), tamże zniszczona pożarem. Obecna wzniesiona 1882 pod nadzorem arch. Tomasza Orłowskiego, ok. 1921 zamieniona na kościół par. rzym.-kat. p.w. św. Rajmunda. Murowana.

- Zachowane częściowo wyposażenie dawnej cerkwi gr.-kat. Ołtarz główny i dwa boczne późno-barokowe ok. 1716, wyk. Szymon Słowikowski, przeniesione przed 1816 z rozebranego przez Austriaków kościoła Św. Krzyża w Krasnymstawie, odnawiane przez mai. Ludomira Tanakiewicza zapewne 1882; główny z glorią promienistą i Gołębicą Ducha Św. oraz główkami puttów wśród obłoków i wazonami w zwieńczeniu; w nim w polu głównym krucyfik rokokowy 3. tercja w. XVIII, warsztat Macieja Polejowskiego; w bocznych w zwieńczeniach rzeźby puttów i analogiczne wazy, ponadto w lewym ołtarzu w polu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z grupy Hodegetrii Piekarskich 1. pół. w. XVIII, z rytym i malowanym tłem i sukienką, srebrzonymi i złotymi, z nałożonymi metalowymi koronami z tegoż czasu. Balustrada przed ołtarzem głównym późnobarokowa ok. 1716, wyk. Szymon Słowikowski. Chrzcielnica barokowo-klasycystyczna koniec w. XVIII, z piaskowca mai. olejno, z nowszą pokrywą. Krucyfik barokowy prowincjonalny 1. pół. w. XVIII (w kruchcie). Ornaty: 1. z kolumną z atlasu broszowanego, zapewne francuskiego, 1. pół. w. XVIII oraz bokami z aksamitu prążkowanego, przerabiany; 2.

¹³⁰ Rocznik Chełmski, tom 10, Chełm, 2006, s. 430.

¹³¹ Materiały własne autora, maszynopis, 2007.

¹³² Tamże.

¹³³ Por. Wiadomości konserwatorskie województwa lubelskiego, Lublin 1999, s. 135 i 195.

¹³⁴ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

z tkanin 2. pół. w. XVIII, z kolumną być może później haftowaną i aplikowaną oraz bokami z brokatu broszowanego, restaurowany.

FIGURA N. P. Marii Niepokalanie Poczętej. Ustawiona po 1945 na osi fasady kościoła, dawniej poza ogrodzeniem cmentarza cerkiewnego. Późnobarokowa; zapewne 1. pół. w. XVIII, z piaskowca, na cokole (nowszy lub przerobiony). Wpisany do rejestru zabytków 2.05.1988 r. nr. A-142/48.¹³⁵

Najstarsze obiekty budownictwa

POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU DWORSKIEGO, wł., AWRSP: a. budynek gospodarczy, mur., k. XIX, b. budynek gospodarczy, mur., pocz. XIX, c. gorzelnia, ob. młyn, mur., pocz. XX, kaplica, ob. dom mieszkalny nr 120, wł. UG Hańsk, mur., pocz. XIX, park krajobrazowy, ok. poł. XIX; 14 domów mieszkalnych, najstarszy nr 99a, wł. UG Hańsk, mur., pocz. XX w.¹³⁶

KAPLICZKA. Z w. XVIII-XIX. Murowana z cegły, otynkowana. Czworoboczna, o trzech kondygnacjach wydzielonych gzymsami; w górnej z czterech stron wnęki zamknięte koszowo. Daszek czterospadowy, kryty blachą i zwieńczony krzyżem¹³⁷, 13 domów z lat 1917 (nr 89, wł. Bolesław Trojanowski) - 1933; ruina wiatraka koźlaka, wł. Jan Hołud, drewn., 1933.¹³⁸

Parki i pomniki przyrody

- Park w stylu krajobrazowym z elementami kompozycji regularnej. Stan zachowania zły. Czas powstania - połowa XIX w. Powierzchnia parku - 9,0 ha, w tym wód 0,3 ha. Użytkownikiem parku jest Państwowy Fundusz Ziemi¹³⁹.

Cmentarze i mogiły

- Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki. Założony ok. 1920 r. Najstarszy nagrobek (J. Trojanowskiego) pochodzi z 1922 r. Powierzchnia 1,2 ha. Cmentarz położony na skraju lasu, przy drodze gruntowej do Macoszyna, po jej płd. stronie, około 200 m na zach. od zabudowań wsi i ok. 100 m na wsch. od rozwidlenia z drogą lokalną do Osowy¹⁴⁰. Cmentarz rzymsko-katolicki założono w 1921 r., jednocześnie z przejęciem cerkwi na kościół parafialny rzym.kat.¹⁴¹

- Cmentarz grecko-katolicki. Założony ok. 185? r. Powierzchnia 1,5 ha.¹⁴²

- Cmentarz prawosławny z pocz. XIX w. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1929 r. Powierzchnia 0,55 ha. Cmentarz położony na skraju wsi ok. 300 m od skrzyżowania dróg za cmentarzem rzym-kat.¹⁴³

¹³⁵ Wojewódzki Oddział Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Chełmie, Rejestr Zabytków, 1998.

¹³⁶ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 131-132.

¹³⁷ Katalog zabytków sztuki w Polsce (województwo chełmskie), cz. II, Chełm 1991, s. 44-45.

¹³⁸ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 131-132.

¹³⁹ AWOSOZLDCh, J. Olszar, M. Dębski, T. Olszar, A. Domański, Park w Hańsku, województwo chełmskie, ewidencja parków zabytkowych, maszynopis, Warszawa, 1981, sygn. 587.

¹⁴⁰ AWOSOZLDCh, Karta cmentarza – cmentarz parafialny rzymsko-katolicki w Hańsku, sygn. 72.

¹⁴¹ AWOSOZLDCh, Szponar J., Hańsk, woj. chełmskie, Cmentarze: rzymsko-katolicki, greko-katolicki, prawosławny, maszynopis, s. 4, Zamość, 1983, sygn. 833.f.

¹⁴² AWOSOZLDCh, J. Szponar, Hańsk woj. chełmskie, cmentarze: rzymsko-katolicki, greko-katolicki, prawosławny, maszynopis, Zamość, 1983, sygn. 882.

¹⁴³ AWOSOZLDCh, Karta cmentarza – cmentarz prawosławny w Hańsku, sygn. 73.

KONSTANTYNÓWKA, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°25'E i 51°22'N). Leżała w pobliżu rzeki Krzemianka. W 2007 r. we wsi mieszkały 83 osoby¹⁴⁴, w tym 26 dzieci w wieku od 0 do 15 roku życia, 7 uczniów szkół średnich, 4 wdowy, 1 wdowiec, 1 panna i 3 kawalerów powyżej 30 roku życia. Istniała kopalnia piasku KONSTANTYNÓWKA. Powierzchnia złoża wynosiła 17.049 m², a zasoby geologiczne oceniane były na 104 680 Mg. Funkcję radnego gminy pełnił Andrzej Krawczyk. Sołtysiem był Mariusz Szewczyk. Było 20 gospodarstw rolnych. Ich właściciele posiadali między innymi: 12 samochodów osobowych, 9 ciągników, 2 kombajny, 1 antenę satelitarną i 11 domów drewnianych. Od 1972 r. wieś posiada światło elektryczne. Miejscowość należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Hańsku¹⁴⁵.

Z dziejów

- W latach 1795-1802 miejscowość należała do parafii prawosławnej w Hańsku¹⁴⁶.
- Miejscowość umieszczona na mapie województwa lubelskiego z 1826 r.¹⁴⁷.
- Datowana na 1827 r. (? przyp. aut); osad 15, z gruntem 229.¹⁴⁸.
- Księga ludności stałej z 1901 r. wymienia miejscowość Konstantynówka, gmina Hańsk¹⁴⁹.
- Miejscowość wymieniona na mapie Józefa Michała Bazewicza (ilustrowany atlas Królestwa Polskiego z 1907 r.). Wówczas w Guberni Siedleckiej¹⁵⁰.
- Według spisu z 30 września 1921 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Posiadała 22 domy, w których mieszkało 79 osób, w tym 47 mężczyzn i 32 kobiety, w tym 26 rzymskokatolików, 43 prawosławnych i 10 wyznania mojżeszowego. 40 osób deklaroowało narodowość polską, 29 rusińską i 10 żydowską¹⁵¹.
- W 1935 r. w skład gromady Konstantynówka wchodziły: Konstantynówka wieś i Podstawie kolonia¹⁵² (w 1921 r. osada z 1 domem, w którym mieszkało 6 osób, w tym 2 mężczyzn i 4 kobiety, w tym 5 prawosławnych i 1 ewangelik, wszyscy narodowości rusińskiej¹⁵³).
- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Liczyła 206 mieszkańców¹⁵⁴.
- Sołtys wsi, w piśmie do Urzędu Gminy we Włodawie z 1947 r. informuje, że w latach 1939-1944 Niemcy zabrali lub skonfiskowali: 1750 q zboża (żyto, pszenica, jęczmień, owies i

¹⁴⁴ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

¹⁴⁵ Tamże.

¹⁴⁶ Por. APPCh, Chołmsko..., 1887, s. 214-217, sygn. 188.

¹⁴⁷ Mappa jeneralna województwa lubelskiego ułożona według najlepszych źródeł przez Juliusza Colberga 1826.

¹⁴⁸ Por. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 84.

¹⁴⁹ Por. APLOCh, Akta gminy Hańsk, Księga ludności stałej 1901 r. sygn. 0 a - i.

¹⁵⁰ J.M. Bacewicz, Atlas geograficzny ilustrowany Królestwa Polskiego na podstawie najnowszych źródeł opracowany, Warszawa 1907.

¹⁵¹ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

¹⁵² Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

¹⁵³ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

¹⁵⁴ Systematischer Verzeichniss der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

gryka), 200 q innego ziarna (proso, len, rzepak lub groch) 300 q żywca wołowego, 35 szt. tuczników, 50 q warzyw świeżych, 150 kg miodu, 2500 q ziemniaków i 7000 l. mleka¹⁵⁵.

- W 1947 r. wieś zamieszkiwało 169 osób. Do miejscowości należało 538,89 ha ziemi¹⁵⁶.

- W 1950 r., według rejestru podatku gruntowego, miejscowość należała do gminy Włodawa¹⁵⁷.

- W 1950 r. sołtysem wsi był Lewandowicz Józef¹⁵⁸.

- Zestawienie wymiaru wpływów, odpisów i zaległości podatku gruntowego w ziemiopłodach 1947 r. podaje, że mieszkańcy wsi mieli obowiązek sprzedać państwu 1982 kg żyta¹⁵⁹.

- We wrześniu 2006 r. złote gody obchodzili Zofia i Stanisław Dudek. Z tej okazji Prezydent RP wyróżnił jubilatów medalem Za długoletnie Pożycie Małżeńskie¹⁶⁰.

- Październik 2006 r. Oddano do użytku miejscowy wodociąg. Inwestycja pochłonęła prawie 350 tys. złotych, które pochodziły ze środków własnych gminy¹⁶¹.

Parki i pomniki przyrody

- Pomnik przyrody: dąb szypułkowy o obwodzie pnia 495 cm., numer ewidencyjny 393, rok założenia 1996.¹⁶²

KULCZYN, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°17'E i 51°23'N). W 2007 r. we wsi mieszkały 293 osoby, w tym 30 dzieci do 6 roku życia, 15 kawalerów powyżej 30 roku życia i 25 wdów. Mieszkańcy wsi posiadali między innymi: 43 samochody osobowe, 36 ciągników, 2 samochody ciężarowe, 4 kombajny, 3 anteny satelitarne, 49 telefonów stacjonarnych i 28 domów drewnianych, w tym 4 opuszczone. Funkcjonowało ujęcie wody na potrzeby firmy AGROFARM (produkcja zwierzęca). Przez miejscowość przebiegał szlak turystyczny (czerwony) łączący jedne z najciekawszych krajobrazowo terenów Pojezierza Łęczyńsko - Włodawskiego. Funkcję radnego gminy pełnił Stanisław Świeca. Sołtysem był Leonard Figurowski. Istniała kopalnia piasku KULCZYN I. Powierzchnia złoża wynosiła 12.130 m², a zasoby geologiczne oceniane były na 48.641 m³. Funkcjonowała szkoła podstawowa. Jej dyrektorem była Bernarda Szczepańska (76 uczniów, 7 oddziałów, 8 nauczycieli pełnozatrudnionych i 5 na części etatu)¹⁶³. Przy placówce działalność prowadziła Fundacja „Kajtek”, której celem było wspomaganie funkcjonowania szkoły. Od 1962 r. Kulczyn posiada światło elektryczne¹⁶⁴. Integralnymi częściami miejscowości były: Granica,

¹⁵⁵ APLOCh, Akta Gminy Włodawa, sygn. 210.

¹⁵⁶ APLOCh, Akta Gminy Włodawa, Sprawy organizacyjne 1947, sygn. 11.

¹⁵⁷ APLOCh, Akta gminy Sławatycze w Hannie, Wymiar podatków - rejestr 1950, sygn. 127.

¹⁵⁸ APLOCh, Akta Gminy Włodawa, Protokoły narad sołtysów 1950 r., sygn. 41.

¹⁵⁹ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

¹⁶⁰ Materiały własne autora, maszynopis, 2007.

¹⁶¹ Tamże.

¹⁶² Starostwo Powiatowe we Włodawie, maszynopis, 2007.

¹⁶³ Kuratorium Oświaty w Lublinie, Dane identyfikacyjne szkół i placówek według danych SIO z 31 marca 2007 r. Nr. 2007.03.31/01

¹⁶⁴ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

Pikulawka - 19 budynków mieszkalnych, w tym 11 drewnianych, 1 otynkowany i 11 murowanych i Stara Wieś¹⁶⁵. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Wereszczynie¹⁶⁶.

Z dziejów

- Datowany na 1448 r.¹⁶⁷. W 1564 r. Kulczin¹⁶⁸.
- W 1533 r. miejscowość należała do parafii prawosławnej w Sawinie, diecezja chełmska. Podobny stan utrzymywał się w latach: 1540, 1542.¹⁶⁹
- Na podstawie rejestru poborowego Ziemi Chełmskiej z 1690 r. oraz innych materiałów (wiadomo, że przyp. aut.) Kulczyn podzielony była pomiędzy kilku właścicieli¹⁷⁰.
- Miejscowość wymieniona na mapie szczegółowej województwa lubelskiego (Karola Pertheesa) z 1786 r.¹⁷¹.
- W latach 1795-1802 miejscowość należała do parafii prawosławnej w Hańsku¹⁷².
- Miejscowość umieszczona na mapie województwa lubelskiego z 1826 r.¹⁷³.
- Kulczyn, ws i kol. pow. włodawski, gm. i par. Hańsk; ma 111 dm., 554 mk. i 4738 mr. gruntu; szkoła początkowa. Obszar dworski mający 1578 mr. został rozkolonizowany między Niemców - osadników. W 1827 r. było tu 67 dm., 451 mk. Według Tow. Kred. Ziems. folw. K. (z wsiami K. i Wojciechów) miał rozległości mr. 2014: grunta orne i ogrody mr. 113, łąk mr. 829, pastw. mr. 623, lasu mr. 439, nieużytki i place mr. 10, bud. z drzewa 12, pokłady torfu. Ws K. os. 55, z grun. mr. 2634; ws Wojciechów os. 23, z grun. mr. 468.¹⁷⁴
- W 1867 roku folwark kupiła G. Dąbrowska. W 1868 roku część łąk dworskich (uroczysko „Wielkie Błoto”) przeznaczona była na serwituty (pastwiskowe serwituty). W 1871 roku G. Dąbrowska część tych łąk przekazała kolonistom (osadnikom niemieckim). W 1873 r. folwark Kulczyn przeszedł w posiadanie Roznigilda. W 1880 roku folwark Kulczyn posiada 111 budynków mieszkalnych. Ludność Kulczyna wynosiła 554 mieszkańców. Folwark w tym okresie zajmował powierzchnię 4738 mórg ziemi. W latach 20-tych XX wieku folwark Kulczyn należał do rodziny Boretich¹⁷⁵.
- Księga ludności stałej z 1901 r. wymienia miejscowość Kulczyn, gmina Hańsk¹⁷⁶.

¹⁶⁵ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw Miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r

¹⁶⁶ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

¹⁶⁷ Por. W. Czarnecki, Sieć osadnicza Ziemi Chełmskiej od połowy XIV do połowy XV wieku, w: Rocznik Chełmski, t. 3, Chełm, 1997, s. 60.

¹⁶⁸ B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Belskiej, Wrocław, 1988, s. 175.

¹⁶⁹ AWOSOZLDCh, I. Cieślak, Dawna drewniana cerkiew greko-katolicka p.w. Św. Bazylego Wielkiego w Świerszczowie (gm. Cycow, woj. chełmskie), maszynopis, s. 46, Lublin, 1987, sygn. 499.

¹⁷⁰ Ziemia Chełmska, 1961, s. 177-178.

¹⁷¹ AWOSOZLDCh, E. Traczyński, Andrzejów, gm. Urszulin, woj. chełmskie, Monografia wsi, maszynopis, Kielce, 1987, sygn. 95.

¹⁷² Por. APPCh, Chołmsko..., 1887, s. 214-217, sygn. 188.

¹⁷³ Mappa jeneralna województwa lubelskiego ułożona według najlepszych źródeł przez Juliusza Colberga 1826.

¹⁷⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 176.

¹⁷⁵ AWOSOZLDCh, J. Ollizar, M. Dąbski, T. Olszar, C. Żeglińska, Park w Kulczynie województwo chełmskie, ewidencja parków zabytkowych, maszynopis, s. 1, Warszawa, 1982, sygn. 649.

¹⁷⁶ Por. APLOCh, Akta gminy Hańsk, Księga ludności stałej 1901 r. sygn. 0 a - i.

- Spis powszechny z 30 września 1921 r. potwierdził istnienie we wsi kolonii niemieckiej¹⁷⁷.
- Według spisu z 30 września 1921 r. Kulczyn wieś, kolonia i folwark w gminie Hańsk. Wieś: 55 domów i 6 innych budynków z przeznaczeniem na zamieszkanie. Liczyła 362 osób, w tym 175 mężczyzn oraz 187 kobiet, w tym 125 rzymskokatolików, 222 prawosławnych, 7 ewangelików i 8 wyznania mojżeszowego. 125 osób deklaroowało narodowość polską, 222 rusińską, 7 niemiecką i 8 żydowską; kolonia: posiadała 35 domów i 32 inne budynki z przeznaczeniem na zamieszkanie. Liczyła 300 osób, w tym 162 mężczyzn oraz 138 kobiet, w tym 38 rzymskokatolików i 262 prawosławnych. 38 osób deklaroowało narodowość polską, a 262 rusińską; folwark: 3 domy i 1 inny obiekt mieszkalny, 28 osób, w tym 16 mężczyzn i 12 kobiet, w tym 7 rzymskokatolików, 5 prawosławnych, 7 ewangelików i 9 wyznania mojżeszowego. 7 osób deklaroowało narodowość polską, 5 rusińską, 7 niemiecką i 9 żydowską¹⁷⁸.
- W 1926 r. wieś i kolonia, gmina Hańsk. Było tu 662 mieszkańców. Właścicielem ziemskim był Józef Boretti (515). Działalność usługową prowadzili między innymi: A. Fentzik i S. Milaszkiewicz (kowale), F. Rychter (rzeźnik), E. Brandt, J. Józefczuk i Sz. Lajbman (artykuły spożywcze) oraz M. Panko (stolarz)¹⁷⁹.
- W 1928 r. Jan Karzewski i Józef Boretti jako jedni z pierwszych w powiecie, posiadali sady morwowe. Pierwszy był właścicielem 20 drzew (14 drzew morwy czarnej i 6 drzew morwy białej), a drugi posiadał 50 drzew, w tym 35 morwy czarnej i 15 drzew morwy białej¹⁸⁰.
- W 1935 r. w skład gromady Kulczyn Wieś wchodziły: Kulczyn wieś i Kulczyn folwark¹⁸¹.
- W 1939 r. we wsi była szkoła powszechna. Uczyło się w niej 150 dzieci, w tym 33 rzymskokatolików, 2 ewangelików i 115 prawosławnych. W placówce pracował 1 nauczyciel¹⁸².
- W 1940 r. istniała Spółdzielnia Związkowa „Sprawiedliwość”. W „Statystyce Spółdzielni Związkowych” z 1941 r. zapisana pod numerem 308¹⁸³.
- W 1940 r. w miejscowości funkcjonował szkoła ukraińska, do której uczęszczało 90 dzieci. Zajęcia prowadził Stefan Didycz¹⁸⁴. W tym samym okresie funkcjonowała także szkoła niemiecka, w której uczyło się 100 dzieci. Pracował z nimi 1 nauczyciel¹⁸⁵.
- Do 15 sierpnia 1944 r. (w pow. włodawskim przyp. aut.) rozparcelowanych zostało 39 majątków (9 uległo parcelacji częściowej, a 8 wyłączono). W tym czasie utworzono dwa Ośrodki Kultury Rolnej: w Uhrusku i Kulczynie¹⁸⁶.

¹⁷⁷ J. Doroszewski, Mniejszość niemiecka na Chełmszczyźnie w latach 1918-1939, w: Rocznik Chełmski, t. 3, Chełm, 1997, s. 306-307.

¹⁷⁸ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

¹⁷⁹ Księga adresowa Polski (wraz z W. M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosła i rolnictwa, Bydgoszcz 1926/27, s. 1121.

¹⁸⁰ S. Kopczyński, Przemysł ludowy..., s. 97.

¹⁸¹ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

¹⁸² Por. L. Sobiecki, Z dziejów..., s. 17.

¹⁸³ Statystyka Spółdzielni Związkowych za rok 1940, Warszawa, 1941, s. 62.

¹⁸⁴ L. Sobiecki, Z dziejów szkolnictwa podstawowego powiatu włodawskiego w okresie okupacji z uwzględnieniem tajnego nauczania, praca magisterska, maszynopis, s. 66-68, Lublin, 1974.

¹⁸⁵ Por. L. Sobiecki, Z dziejów..., s. 71.

¹⁸⁶ E. Olszewski i R. Szczygieł, Dzieje Włodawy, Lublin - Włodawa 1991, s. 272.

- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Liczyła 605 mieszkańców¹⁸⁷.
- Córka I. Boretiego będąca ostatnią właścicielką folwarku Kulczyn, po reformie rolnej w 1945 r. przez kilka lat była dyrektorką powstającego na tym terenie Państwowego Gospodarstwa Rolnego¹⁸⁸.
- W 1946 r. w wykazie istniejących kościołów i sekt religijnych na terenie gm. Wola Wereszczyńska umieszczono m. in. Parafię Rzymskokatolicką w Wereszczynie. Jej proboszczem był ks. Władysław Trubaj, a w skład zarządu dozoru i rad kościelnych wchodził m.in: (...) Antoni Sołtysiak, sekretarz (Kulczyn)¹⁸⁹.
- Zestawienie wymiaru wpływów, odpisów i zaległości podatku gruntowego w ziemiopłodach 1947 r. podaje, że mieszkańcy wsi mieli obowiązek sprzedać państwu 3830 kg żyta¹⁹⁰.
- Z protokołów GRN w Hańsku za lata 1947/49 wynika, że Seweryn Piotrowski z Kulczyna był członkiem władz gminy¹⁹¹.
- W 1950 r., według rejestru podatku gruntowego, miejscowość należała do gminy Hańsk¹⁹².
- 1954 r. Z dokumentu przygotowanego przez Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Hańsku wynika, że omawianym okresie, w miejscowości było 51,0 ha odłogów, w tym 41,5 ha ziemi ornej. Przydatne do produkcji grunty przekazano: - 7,0 ha PGR., 25 ha – spółdzielni produkcyjnej oraz 9,5 ha właścicielom prywatnym. (...) Na potrzeby akcji żniwno – omłotowej mieszkańcy wsi mieli do dyspozycji: 1 żniwiarkę (jedną z trzech na terenie gminy przyp. aut), 6 młockarni i 6 kieratów¹⁹³.
- W 1954 r., po nowym podziale administracyjnym powiatu włodawskiego miejscowość należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Kulczynie¹⁹⁴.

Najstarsze obiekty budownictwa

- Kaplica, mur., 1949, zagroda nr 16, wł. H. Bakula - dom i dwa lamusy drewniane, l. 30. XX, 10 domów mieszkalnych, najstarsze: nr 14, wł. J. Niedźwiecki, nr. 21, wł. Władysław Wadoliński, nr 22, wł. Wincentyna Brodawka, wszystkie drewniane, ok. 1920.¹⁹⁵.

Parki i pomniki przyrody

- Drzewostan pomimo licznych ubytków stanowi dotychczas (1982 r. przyp. aut.) cenny zbiór roślinności parkowej. Najbardziej wartościowy jest starodrzew rosnący punktowo na całym terenie parku. Do najcenniejszych drzew (...) należy zaliczyć 2 około 150-letnie lipy

¹⁸⁷ Systematischer Verzeichniss der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

¹⁸⁸ AWOSOZLDCh, J. Ollizar, M. Dąbski, T. Olszar, C. Żeglińska, Park w Kulczynie województwo chełmskie, ewidencja parków zabytkowych, maszynopis, s. 1, Warszawa, 1982, sygn. 649.

¹⁸⁹ APLOCh, Akta gminy Wola Wereszczyńska, USC - 1946, sygn. 161.

¹⁹⁰ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

¹⁹¹ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Protokoły z odbytych posiedzeń GRN gmina Hańsk, 1947/49, sygn. 9.

¹⁹² APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr wymiaru podatku gruntowego za 1950 r., sygn. 105-106.

¹⁹³ APLOCh, Akta gminy Hańsk, sygn. 149.

¹⁹⁴ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 15 z 3 grudnia 1954 r. poz. 64.

¹⁹⁵ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 132-133.

drobnolistne, około 150-letni jesion wyniosły, 2 około 100-letnie graby pospolite, 4 około 100-letnie wierzby białe. (...) Jedyne drzewo iglaste, ok. 30 letni świerk pospolity rośnie w pobliżu domu mieszkalnego dyrektora PGR¹⁹⁶.

KULCZYN-KOLONIA, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°21'E i 51°23'N). W 2007 r. w Kulczynie PGR i kolonii mieszkało 618 osób¹⁹⁷, w tym 35 dzieci w wieku od 0 do 15 roku życia, 12 uczniów szkół średnich, 4 studentów, 11 wdów, 2 wdowców, 1 panna i 5 kawalerów powyżej 30 roku życia. Funkcję radnego gminy pełnił Krzysztof Ładak. Sołtysiem była Halina Gaj vel Demczuk. Mieszkańcy posiadali między innymi: 30 samochodów osobowych, 14 ciągników, 1 kombajn, 2 anteny satelitarne, 13 budynków mieszkalnych, w tym 6 drewnianych, 3 otynkowane, 5 murowanych, 9 parterowych i 4 piętrowe¹⁹⁸ oraz 9 domów drewnianych, w tym 2 opuszczone. Od 1972 r. miejscowość posiada światło elektryczne¹⁹⁹. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Hańsku²⁰⁰.

Z dziejów

- W 1872 r. powstała kolonia o nazwie Kolonia Kulczyn²⁰¹.
- W 1935 r. w skład gromady Kulczyn Kolonia wchodziła Kulczyn kolonia²⁰².
- W 1939 r. we wsi była szkoła powszechna. Uczyło się w niej 307 dzieci, w tym 79 rzymskokatolików, 212 ewangelików, 10 prawosławnych i 6 wyznania mojżeszowego. W placówce pracowało 41 nauczycieli²⁰³.
- W czasie II wojny światowej Franciszek Uszakiewicz prowadził tajne nauczanie²⁰⁴.
- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Liczyła 368 mieszkańców²⁰⁵.
- Zestawienie wymiaru wpływów, odpisów i zaległości podatku gruntowego w ziemiopłodach 1947 r. podaje, że mieszkańcy wsi mieli obowiązek sprzedać państwu 6934 kg żyta²⁰⁶.
- Z protokołów GRN w Hańsku za lata 1947/49 wynika, że Mieczysław Koziej z kol. Kulczyn był członkiem władz gminy²⁰⁷.
- Na sesji sołtysów w 1950 r. nakazano by w czerwcu, w ramach szarwarku, z Kol. Kulczyn przez jeden dzień pracowało 10 furmanek²⁰⁸.

¹⁹⁶ AWOSOZLDCh, J. Ollizar, M. Dąbski, T. Olszar, C. Żeglińska, Park w Kulczynie województwo chełmskie, ewidencja parków zabytkowych, maszynopis, s. 5-6, Warszawa, 1982, sygn. 649.

¹⁹⁷ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

¹⁹⁸ W. Piotrowski, Budownictwo wiejskie na terenie Poleskiego Parku narodowego i jego otuliny, w: Rocznik Chełmski, t. 3, Chełm, 1997, s. 477-488.

¹⁹⁹ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

²⁰⁰ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

²⁰¹ W. Śladkowski, Kolonizacja niemiecka w południowo – wschodniej części Królestwa Polskiego w latach 1815-1915, Lublin 1969, s. 268.

²⁰² Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

²⁰³ Por. L. Sobiecki, Z dziejów..., s. 17.

²⁰⁴ L. Sobiecki, Z dziejów..., s. 89-90.

²⁰⁵ Systematischer Verzeichniss der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

²⁰⁶ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

²⁰⁷ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Protokoły z odbytych posiedzeń GRN gmina Hańsk, 1947/49, sygn. 9.

²⁰⁸ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

- 1954 r. Z dokumentu przygotowanego przez Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Hańsku wynika, że omawianym okresie, w miejscowości było 35 ha odłogów, w tym 33,26 ha ziemi ornej. Przydatne do produkcji grunty przekazano właścicielom prywatnym. (...)Na potrzeby akcji żniwno – omlotowej mieszkańcy wsi mieli do dyspozycji 6 młockarni i 6 kieratów²⁰⁹.

- W 1954 r., po nowym podziale administracyjnym powiatu włodawskiego miejscowość należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Kulczynie²¹⁰.

- Kulczyn-Kolonia - nazwa pojawiła się w dokumentach w 1967 r.²¹¹.

Najstarsze obiekty budownictwa

- Kapliczka z przełomu XVIII-XIX wieku. Murowana z cegły, otynkowana, czworościenna, o trzech kondygnacjach, Kryta, blachą i zwieńczona krzyżem²¹².

- ZESPÓŁ FOLWARCZNY, wł. AGRO-FARM: a. rządówka, mur., l. 30 XX, b. gorzelnia, ob. budynek gospodarczy, mur., l. 30 XX, przebud. 1956, c. pozostałości parku, 2 poł. XIX; 4 domy mieszkalne, najstarszy nr 11, wł. Roman Jung, drewn., ok. 1907 oraz stodoła w zagrodzie nr 30, wł. Jan Kosal, drewn., l. 20 XX²¹³.

Cmentarze i mogiły

- Cmentarz ewangelicki z k. XIX w. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1937 r. Powierzchnia 0,45 ha. Cmentarz położony wśród pól przy drodze Wojciechów - Kulczyn²¹⁴.

MACOSZYN MAŁY, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°31'E i 51°23'N). Leżał nad rzeką Tarasienka. W 2007 r. we wsi mieszkało 137 osób w tym 8 dzieci do 6 roku życia, 13 uczniów szkół podstawowych, 6 uczniów szkół średnich, 4 studentów, 1 stara panna, 9 kawalerów powyżej 30 roku życia, 9 wdów i 1 wdowiec. Mieszkańcy posiadali między innymi: 30 samochodów osobowych, 20 ciągników, 1 samochód ciężarowy, 3 anteny satelitarne 1 kombajn i 31 domów drewnianych. Miejscowość leżała obok drogi powiatowej nr 06148. We wsi znajdował się punkt pomiarowy rzeki Tarasienki. Od 1968 r. we wsi jest światło elektryczne. Sołtysem był Henryk Szymczak (inicjator i wykonawca wielu budowli we wsi, społecznik, osoba powszechnie szanowana), pełni tę funkcję od 1972 r.²¹⁵. Integralnymi częściami miejscowości były: Kłębki i Zezulka²¹⁶. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Kosyniu²¹⁷.

Z dziejów

²⁰⁹ APLOCh, Akta gminy Hańsk, sygn. 149.

²¹⁰ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 15 z 3 grudnia 1954 r. poz. 64.

²¹¹ B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Belskiej, Wrocław, 1988, s. 175.

²¹² Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

²¹³ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 133.

²¹⁴ AWOSOZLDCh, Karta cmentarza – cmentarz ewangelicki w Kulczynie Kolonii, sygn. 74.

²¹⁵ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

²¹⁶ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw Miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r

²¹⁷ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

-Wieś Macoszy. W tej wsi jest włók 281/2, z których jedne pozarastało, drugie puste, a osiadłych 6. Czyszu z włóki dają per fl. 1 - 6/0. Owsa z włóki dają per kor. .1, przychodzi kor. 6 per fl. 1/6 - 7/6. Chmielu po kor. 1, przychodzi kor. 6 per 0/24 - 4/24. Wymiaru z każdej włóki dają żyta po kor. 1, przychodzi żyta kor. 7 1 per fl. 2 - 15/0. Kapłonów z włóki per 2, przychodzi kapłonów 12 per 0/6 - 2/12. Kur prostych z włóki per 2, przychodzi kur 12 per 0/3 - 1/6. Jajec z włóki per 20, przychodzi jajec kop 2 per 0/10 - 0/20. Za jałowicę dają ze wszytkiej wsi - 7/0. Miodu dannego rączkę per fl. 4 4/0. Łukasz mielnik, czynszu daje - 2/0. Robią z półwólczka po 3 dni w tydzień częścią sprzężajem, częścią piechotą. Summa prowentu z tej wsi facit 50/8²¹⁸.

- Datowany na 1564 r. Wówczas Maczoszin. W 1827 r. Macorzyn duży i mały. W 1839 r. Macoszyn Wielki i Mały²¹⁹.

- Macoszyn. Pierwsza (? przyp. aut.) wiadomość o tej miejscowości pochodzi z roku 1565. Do parafii (w Chełmie przyp. aut.) należał od samego początku. W roku 1567 jest wymieniany w granicach (tej przyp. aut.) parafii²²⁰.

- Macorzyn, r. 1565 Maczoszin, wś, pow. włodawski. Według lustracji z r. 1565 wieś w ststwie chełmskim, nowo posadzona miała 24 kmieci i 2 świeżo osiadłych. Dochód wynosił zł. 52. (...) Macorzyn Wielki i M. Mały, wś, pow. włodawski, gm. Bytyń, par. Uhrusk. (...) M. Mały ma 59 dm., 395 mk., 8988 mr. obszaru. W 1827 r. (...) M. Mały, wś rząd., 32 dm., 200 mk.²²¹.

- Na początku XVII wieku wieś należała do gminy żydowskiej we Włodawie²²².

- W 1799 r. miejscowość należała Parafii Rzymskokatolickiej w Uhrusku. W tym samym okresie właścicielem wsi był wojewoda Seweryn Rzewuski²²³.

- Miejscowość umieszczona na mapie województwa lubelskiego z 1826 r. Zapisano wówczas Macoszyn²²⁴.

- W 1827 r. miejscowość wchodziła w skład gminy Bytyń²²⁵.

-Miejscowość wymieniona na mapie Józefa Michała Bazewicza (ilustrowany atlas Królestwa Polskiego z 1907 r.).Wówczas w Guberni Siedleckiej²²⁶.

- Według spisu z 30 września 1921 r. Macoszyn Mały wieś i kolonia należały do gminy Sobibór. Wieś posiadała 28 domów i 1 inny budynek z przeznaczeniem na zamieszkanie. Liczyła 207 osób, w tym 95 mężczyzn oraz 112 kobiet, w tym 24 rzymskokatolików, 176 prawosławnych, 1 inny chrześcijanin i 6 wyznania mojżeszowego. 207 osób deklarowało

²¹⁸ Lustracja województwa ruskiego 1661-1665, cz. III, Ziemia Halicka i Chełmska, Wrocław 1976, s. 209-211.

²¹⁹ B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Belskiej, Wrocław, 1988, s. 178.

²²⁰ K. Szerement, Dzieje Parafii Rzymsko-katolickiej pod wezwaniem Rozestania Świętych Apostołów w Chełmie Lubelskim w latach 1667-1864, maszynopis w posiadaniu Chełmskiej Biblioteki Publicznej, Lublin 1978, s. 182.

²²¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 229.

²²² K. Skwirowski, Z „Księgi Pamięci Włodawy i okolic”, Dzieje gminy żydowskiej, w: Zeszyty Muzealne, t. 8, Włodawa 1998, s. 76-88.

²²³ Por. F. Czyżewski, red. Gmina Wola Uhruska na tle Euroregionu Bug Język i kultura, Wola Uhruska 2003, s. 55.

²²⁴ Mapa jeneralna województwa lubelskiego ułożona według najlepszych źródeł przez Juliusza Colberga 1826.

²²⁵ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 29.

²²⁶ J.M. Bacewicz, Atlas geograficzny ilustrowany Królestwa Polskiego na podstawie najnowszych źródeł opracowany, Warszawa 1907.

narodowość polską. Kolonia posiadała 5 domów i 31 mieszkańców, w tym 14 mężczyzn i 17 kobiet, w tym 10 rzymskokatolików i 21 prawosławnych. Wszyscy deklarowali narodowość polską²²⁷. W tym samym okresie Zezulka kolonia należała do gminy Sobibór. Posiadała 1 dom i 14 mieszkańców, w tym 7 mężczyzn oraz 7 kobiet, w tym 9 rzymskokatolików, 1 prawosławny i 4 wyznania mojżeszowego. Wszyscy deklarowali narodowość polską²²⁸.

- W 1926 r. wieś należała do gminy Sobibór²²⁹.

- W 1935 r. w skład gromady Macoszyn-Mały wchodziły: Macoszyn Mały wieś, Macoszyn A. B. C. kolonie i Zezulka kolonia²³⁰.

- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Sobibór. Miała 460 mieszkańców²³¹.

- W 1946 r. w Macoszynie Małym mieszkały 44 rodziny ukraińskie (105 osób). (...) W tym czasie w skład sołectwa wchodziły Macoszyn Mały i Zezulka²³².

- Od 1 października 1946 r. wieś należy do Parafii Rzymskokatolickiej w Kosyniu. Wcześniej kościół parafialny dla mieszkańców tej wsi znajdował się w Uhrusku. W dekrete Biskupa Siedleckiego z 24 września 1946 r. zapisano: „Do parafii Kosyń będą należały wsie: Kosyń, Osowa, Macoszyn Duży, Macoszyn Mały dotąd należące do parafii Uhrusk. Wsie te z dniem 1 października 1946 roku odłączamy od parafii Uhrusk, a przyłączamy je do parafii Kosyń”. Dekret podaje, że w omawianym okresie, w Macoszynie Dużym i Małym mieszkało 800 dusz²³³.

- W 1954 r., po nowym podziale administracyjnym powiatu włodawskiego miejscowość należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Macoszynie Małym²³⁴.

Najstarsze obiekty budownictwa

- Zagroda nr 1, wł. E Czulczyński: dom i kuźnia drewniane, l. 30 XX; 5 domów, wszystkie drewniane z l. 30. XX w.²³⁵.

Cmentarze i mogiły

- Cmentarz z I wojny światowej. Data założenia 1915 r. Najstarszy istniejący pomnik pochodzi z 1915 r. Powierzchnia 0,05 ha. Cmentarz położony w lesie około 1600 m od drogi Kosyń - Macoszy Mały²³⁶.

OSOWA, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°32'E i 51°25'N). W 2007 r. we wsi mieszkało 288 osób, w tym 8 dzieci do 6 roku życia, 26 uczniów szkół podstawowych, 7 uczniów szkół średnich, 9 studentów, 5 panien 20 kawalerów powyżej 30 roku życia, 13 wdów

²²⁷ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 120.

²²⁸ Tamże, s. 119.

²²⁹ Księga adresowa Polski (wraz z W. M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosła i rolnictwa, Bydgoszcz 1926/27, s. 1176.

²³⁰ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

²³¹ Systematischer Verzeichniss der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

²³² APLOCh, Akta gminy Sobibór, Ewidencja i kontrola ruchu ludności, sygn. 230.

²³³ Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej w Kosyniu (dalej APRZKK), Kronika parafii, bs.

²³⁴ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 15 z 3 grudnia 1954 r. poz. 64.

²³⁵ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 133.

²³⁶ AWOSOZLDCh, Karta cmentarza – cmentarz z I wojny światowej w Macoszynie Małym, sygn. 76.

i 3 wdowców. Było 35 gospodarstw rolnych. Ich właściciele posiadali między innymi: 51 samochodów osobowych, 48 telefonów stacjonarnych, 10 anten satelitarnych, 62 domów drewnianych, w tym 4 opuszczone²³⁷. Miejscowość leżała obok dróg powiatowych nr 06115 i 06116. Sołtysiem i radnym gminy był Jerzy Polak. Od 1960 r. miejscowość posiada światło elektryczne²³⁸. Na północny wschód od wsi (1 km) znajdowało się Jezioro Perespilno (24,3 ha, 6,2 maksymalna głębokość, 875 m długość linii brzegowej), w pobliżu którego było Jezioro Spólne - Koseniec (110,1 ha, 4,2 m maksymalna głębokość, 1840 m długość linii brzegowej). Składową częścią miejscowości była Osowa leśniczówka, a integralne części stanowiły: Piasek, Podlaski i Żdzanne²³⁹. Była kaplica rzymskokatolicka. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Kosyniu²⁴⁰.

Osowa - nazwa wsi pochodzi od drzew osiki, które kiedyś tam rosły, a w innej wersji od sów, których ponoć niegdyś było tam bardzo dużo²⁴¹.

Z dziejów

- Datowana na 1483 r. Wówczas Ossow. W 1654 r. Osowa. W 1839 r. Ossowa czyli Sucho Leśnica²⁴².

- Osowa (Wola Kosyńska), parafia Uhrusk, data pierwszej wzmianki: 1545²⁴³.

- Wieś Ossowa Wola. W tej wsi jest włók 18, z których jedne pozarastały, drugie puste. Teraz osiadłych 6 l. Czyszu z włóki dają per fl. 1 - 6/7/9. Owsa z włóki dają per kor. 1, przychodzi kor. 6 l per fl. 1/6 - 7/15 Chmielu po kor. 1, przychodzi kor. 6 l per 0/24 - 5/0. Wymiaru z każdej włóki dają żyta po kor. 1 l, przychodzi żyta kor. 7 l per fl. 2 - 15/15. Kapłonów z włóki per 2, przychodzi kapłonów 12 l per 0/6 - 2/15. Kur prostych z włóki per 2, przychodzi kur 12 l per 0/3 - 1/7/9. Jajec z włóki per 20, przychodzi jajec kop 2/5, kopa per 0/10 - 0/21. Za jałowicę dają ze wszytkiej wsi - 7/0. Mielnicy dają czyszu 6/0. Za miód danny rączek 8 per fl. 4 - 32/0. Robią z półwólcza po 3 dni w tydzień częścią sprzężajem, częścią piechotą. Wybraństwo, jest w tej wsi, które trzyma Hryc, Romanów syn, siedzi na włóce rolej, od wszelakich robót, podatków, powinności wolen, służbę tylko wojenną pieszo odprawować powinien. Snmina prowentii z tej wsi facit fl. 83/21²⁴⁴.

- W 1738 r. miejscowość należała do parafii w Kosoniu. W omawianym roku, pod aktem erekcyjnym cerkwi podpisał między innymi z Osowy: ławnik Grzegorz Szajuk²⁴⁵.

- W 1799 r. miejscowość należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Uhrusku. W tym samym okresie właścicielem wsi był wojewoda Seweryn Rzewuski²⁴⁶.

²³⁷ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

²³⁸ Tamże.

²³⁹ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw Miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r

²⁴⁰ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

²⁴¹ Z.T. Bajuk, Obraz życia codziennego paulinów włodawskich w świetle zapisów księgi rachunkowej konwentu włodawskiego z lat 1825-1830, w: Zeszyty Muzealne, t.5, Włodawa 1996, s. 48.

²⁴² B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Bełskiej, Wrocław, 1988, s. 185.

²⁴³ W. Czarniecki, Przemiany sieci osadniczej w Ziemi Chełmskiej od 1511 roku..., w: Rocznik Chełmski, t. VI, Chełm, 2000, s. 47-51.

²⁴⁴ Lustracja województwa ruskiego 1661-1665, cz. III, Ziemia Halicka i Chełmska, Wrocław 1976, s. 209-211.

²⁴⁵ Por. APPCh, Chołmsko...1891, s. 373, sygn. 163.

²⁴⁶ Por. F. Czyżewski, red. Gmina Wola Uhruska na tle Euroregionu Bug Język i kultura, Wola Uhruska 2003, s. 55.

- Miejscowość wymieniona na mapie Galicji Zachodniej Heldensfelda z 1801 -1804 r. Wówczas Olsowa²⁴⁷.

- Miejscowość umieszczona na mapie województwa lubelskiego z 1826 r. Zapisano wówczas Osowo²⁴⁸.

- Ossowa 3.) O., wś, pow. włodawski, gm. Sobibór, par. rz.-kat. Uhrusk, obrz. wsch. Kosyń. Posiada szkołę początkową ogólną, 91 dm., 651 mk., 3509 mr. W 1827 r. było tu 60 dm., 413 mk. (...) W 1844 r. w dalszym ciągu w gminie Sobibór²⁴⁹.

- Kiedyś przez Osowę przejeżdżał car Mikołaj z rodziną. Jechał on z Brześcia do Chełma. W trakcie podróży zrobił sobie odpoczynek w Osowie przez trzy dni. Miał wokół siebie bardzo dużo wojska. Na pamiątkę pobytu cara w Chełmie usypano górkę, na której przemawiał²⁵⁰.

- Do podręczników historii walk niepodległościowych trafiła na przykład Osowa. Ta miejscowość była świadkiem zmagania polskich powstańców styczniowych z carskim wojskiem. 5 i 6 lipca 1863 r. 600-osobowy oddział mjr. Władysława Ruckiego starł się pod Osową z liczącym z górą 1000 żołnierzy i wyposażonym w armaty wojskiem rosyjskim. Bitwa ta nie została rozstrzygnięta. W ostatni dzień 1863 r. (i 1. stycznia 1864 r. przyp. aut.) w kolejnej bitwie pod Osową walczyły powstańcze oddziały dowodzone przez Szydłowskiego, Ejtminowicza, Ponińskiego i Krukowieckiego. Była to typowa bitwa konna, bowiem i po polskiej, i po rosyjskiej stronie walczyli tu tylko jeźdźcy²⁵¹.

- Miejscowość wymieniona na mapie Józefa Michała Bazewicza (ilustrowany atlas Królestwa Polskiego z 1907 r.) jako Ossowa. Wówczas w Guberni Siedleckiej²⁵².

- Do 17 grudnia 1917 r. w miejscowości istniała jedna z dziesięciu w powiecie włodawskim ukraińska szkoła ludowa. Zajęcia prowadził jeden nauczyciel²⁵³.

- Według spisu z 30 września 1921 r. Ossowa (pisownia oryginalna przyp. aut.) wieś należała do gminy Sobibór. Posiadała 76 domów i 420 mieszkańców, w tym 209 mężczyzn oraz 211 kobiet, w tym 51 rzymskokatolików, 337 prawosławnych i 32 wyznania mojżeszowego. 57 osób deklarowało narodowość polską, 336 rusińską i 27 żydowską. (...) W omawianym okresie Podlaski wieś należała do gminy Sobibór. Posiadała 25 domów, w których mieszkał 138 osób, w tym 65 mężczyzn oraz 73 kobiety, w tym 12 rzymskokatolików, 117 prawosławnych i 9 wyznania mojżeszowego. 12 osób deklarowało narodowość polską, 117 rusińską i 9 żydowską. W omawianym okresie wraz ze wsią Osowa spisany został również folwark Załowocze, należący do gminy Sobibór²⁵⁴.

- W 1935 r. w skład gromady Osowa wchodziły: Osowa wieś, Irkuck kolonia, Hańsk leśniczówka i Zawołocze folwark²⁵⁵.

²⁴⁷ Mapa Galicji Zachodniej Mayre a von Heldensfelda z 1801 - 1804 r.

²⁴⁸ Mappa jeneralna województwa lubelskiego ułożona według najlepszych źródeł przez Juliusza Colberga 1826.

²⁴⁹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s.273 i 354.

²⁵⁰ M. Marczyk, W kręgu wierzeń i podań z okolic Włodawy, w: Zeszyty Muzealne, t. 5, Włodawa 1996, s. 48.

²⁵¹ G. Welik, Kosyń, parafia św. Stanisława Kostki, w: Podlaskie Echo Katolickie nr 16/2006.

²⁵² J.M. Bacewicz, Atlas geograficzny ilustrowany Królestwa Polskiego na podstawie najnowszych źródeł opracowany, Warszawa 1907.

²⁵³ Strona internetowa www.interklasa.pl/portal/dokumenty/

²⁵⁴ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 119.

²⁵⁵ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

- W 1939 r. we wsi była szkoła powszechna. Uczyło się w niej 242 dzieci, w tym 28 rzymskokatolików, 1 ewangelik, 206 prawosławnych i 7 wyznania mojżeszowego. W placówce pracowało 3 nauczycieli²⁵⁶.

- W czasie II wojny światowej Klementyna Nucińska prowadziła tajne nauczanie²⁵⁷.

- W 1940 r. w miejscowości funkcjonował szkoła ukraińska, do której uczęszczało 118 dzieci. Zajęcia prowadził Wasyl Dobrowolski²⁵⁸.

- 1940 r. Żydowskie obozy pracy, zorganizowane głównie do prowadzenia prac wodno-melioracyjnych, istniały w: Sawinie, Lucie, Osowie, Rudzie Opalin, Siedliszczu i Dorohusku. W Lucie obóz liczył 400 osób. (...) Przez obóz pracy w Osowie, do czasu likwidacji (w 1943 roku), przeszło około 4 tys. osób narodowości żydowskiej. W Osowie zmarło około 170 osób, a dalszych 70 rozstrzelali hitlerowcy. Pozostałych przy życiu Żydów wysłano do obozu zagłady w Sobiborze. (...) 30 sierpnia 1941 r. W obozie pracy przymusowej w Osowie Niemcy rozstrzelali z karabinów maszynowych 51 osób, w tym żydowskich komendantów - Moszkowicza i Libera²⁵⁹. W Osowie, w sąsiedztwie obozu mieszkał Stefan Ostapiuk. W 1998 r. jedynie on pamiętał niektóre nazwiska. - Przypominam sobie - mówił - że w Osowie był więziony Lubin Zot, a jeden z partyzantów, których w okolicy było wielu, to Johan Kagracz ze Śląska. Wiem, że pod obóz zajęto gospodarstwa Pawła Dzinia, Bartłomieja Nowosada, oraz Stefana (nazwiska brak). Po zastrzeleniu komendanta wśród aresztowanych mieszkańców Osowy byli między innymi: Szymon Ostapiuk, Jan Kinach i Jan Ostapiuk. Zdaniem Stefana Ostapiuka na obozowym cmentarzu leży pięćdziesięciu sześciu grupowych żydowskich i członków ich milicji. Jeszcze w kilka lat po wojnie mieszkańcy Osowy chodzili po drewnianej nawierzchni drogi, którą wybudowano tam w czasie wojny. Trwałymi śladami minionych lat są też liczne kanały melioracyjne. Informacje przekazali: Jan Kuźmicz, Stanisław Pamulski, Stefan Ostapiuk, Krzysztof Onyszczuk i Przemysław Kaszuba²⁶⁰.

- Niezależnie od miejsca kaźni w Sobiborze, Niemcy założyli w miejscowości Osowa obóz pracy przymusowej w 1942 r. i umieścili tam inteligencję żydowską z poszczególnych krajów Europy, jako to: inżynierów, doktorów, prawników, przemysłowców i innych zawodów, używając ich do robót melioracyjnych, przeprowadzanych wówczas przez okupacyjne władze niemieckie. Znajdowali się oni wszyscy tam ze swoimi rodzinami. Do obozu tego dostęp był niezwykle utrudniony surowo uzbrojony poszczególnym mieszkańcom okolicznych miejscowości. W 1943 r. nastąpiła likwidacja tego obozu w Osowie a wszyscy znajdujący się tam Żydzi zostali wraz ze swoimi rodzinami przetransportowani do miejsca kaźni w Sobiborze, gdzie los ich spotkał ten sam, co i tych którzy bezpośrednio byli przewożeni do Sobiboru²⁶¹.

- Nie tylko Krychów, o którym już pisaliśmy, również Osowa w gminie Hańsk była miejscem martyrologii Żydów. Władze gminy, ogrodziły miejsce kaźni, postawiły pomnik i wmurowały tablicę pamiątkową. Obóz założyli Niemcy w 1942 roku. Według różnych relacji było to wiosną lub wczesnym latem. Ze sprawozdania Okręgowej Komisji Badań Zbrodni

²⁵⁶ Por. L. Sobiecki, *Z dziejów...*, s. 17.

²⁵⁷ L. Sobiecki, *Z dziejów...*, s. 89-90.

²⁵⁸ L. Sobiecki, *Z dziejów...*, s. 66-68.

²⁵⁹ Rybak A.: *Dzieje Ziemi Chełmskiej kalendarium*, Chełm, 1998, s. 168-169.

²⁶⁰ Materiały własne autora, maszynopis, 2007.

²⁶¹ APLOCh, Akta gminy Sobibór, Sprawy organizacyjne, sygn. 8.

Hitlerowskich w Lublinie wynika, że początkowo wykorzystali na ten cel budynek miejscowej szkoły. Z naszych ustaleń wynika natomiast, że obóz zlokalizowano w trzech opuszczonych przez Ukraińców gospodarstwach. W najbardziej okazałym budynku mieszkał komendant – Niemiec, w drugim komendant – Żyd, trzeci dom zajmował lekarz. Dla więźniów pozostawały stodoły i obory. Są również rozbieżności co do liczby więźniów. Materiały OKBZH mówią, że jednorazowo mogło w obozie przebywać do stu osób, zaś żyjący do dziś świadkowie podają liczby dwu – trzykrotnie większe. Żydzi pracowali po kilkanaście godzin dziennie przy budowie rowów melioracyjnych oraz regulacji rzeczki – Taranienki. Można ich też było wynająć do pracy w gospodarstwie.

Stanisław i Bronisława Potulscy: - Żydzi na pewno wiedzieli jaki czeka ich los. Nasza wieś leży sześć kilometrów od Sobiboru. Gdy palili tam ludzi – okropnie w okolicy śmierdziało. Obóz był ogrodzony drutem kolczastym. Mimo, że „łagru” pilnował tylko jeden Niemiec (pozostali dozorczy to tak zwana żydowska policja), więźniowie nie próbowali uciekać. Z innych źródeł wiemy, że obozu pilnowało czterech esesmanów i szef. Niestety, nie udało nam się ustalić żadnego nazwiska niemieckich dozorców. Ze wspomnianego sprawozdania OKBZH w Lublinie wynika, że komendant i inni członkowie załogi obozu, w nieludzki sposób traktowali więźniów. Przykładowo świadek Katarzyna Grodzicka zeznała, że kilkakrotnie widziała, jak komendant obozu kazał kłaść się na ziemi do góry plecami, jeden obok drugiego chodząc po nich, kopał ich butami po głowach i plecach. Jednego z więźniów rozszarpały poszczute psy.

Jan Kuźmicz: - Z tego, co pamiętam, w 1943 lub 1944 roku do Osowy przyjechał komendant obozu z Krychowa i ktoś do niego strzelił. Niemcy zegnali miejscowych chłopów, wybierali co dziesiątego z zamiarem rozstrzelania. W ich obronie stanęli żołnierze z niemieckiego lotniczego punktu obserwacyjnego, którzy stwierdzili, że Osowa to spokojna wieś. Przeprowadzone zostało śledztwo, które wyjaśniło, że zabójcą komendanta był obozowy Żyd. Wówczas ponad osiemdziesięciu Żydów rozstrzelano nieopodal w lasku. Dziś jest tam cmentarz.

W sąsiedztwie obozu mieszkał Stefan Ostapiuk. Jedynie on pamięta niektóre nazwiska: - Przypominam sobie – mówi – że w Osowie był więzień z Lublina - Zot, a jeden z partyzantów, których w okolicy było wielu, to Johan Kagracz ze Śląska. Wie, że pod obóz zajęto gospodarstwa Pawła Dzinia, Bartłomieja Nowosada oraz Stefana (nazwiska niestety już nie pamiętam). Po zastrzeleniu komendanta wśród aresztowanych mieszkańców Osowy byli między innymi: Szymon Ostapiuk, Jan Kinach i Jan Ostapiuk. Moim zdaniem na obozowym cmentarzu leży pięćdziesięciu sześciu grupowych żydowskich i członków ich milicji, a inni więźniowie zginęli w Sobiborze. Obóz zlikwidowano jesienią 1943 roku.

Jeszcze po wojnie mieszkańcy Osowy chodzili po drewnianej nawierzchni drogi, którą wybudowano tam w czasie wojny.

Trwałym śladem minionych lat są też liczne kanały melioracyjne. (...) Tekst powstał dzięki pomocy: Jana Kuźmicza, Stanisława Pamulskiego, Bronisławy Pamulskiej, Stefana Ostapiuka, a także Krzysztofa Oniszczyka i Przemysława Kaszuby. Dwaj ostatni byli naszymi przewodnikami po obozowych miejscach²⁶².

- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Sobibór. Miała 977 mieszkańców²⁶³.

- W 1943 r. Irkuck należał do gminy Włodawa. Miał 80 mieszkańców²⁶⁴.

²⁶² A. Wawryniuk, Melioracyjne łagry, w: Tygodnik Chełmski nr 32 (164) z 9 sierpnia 1998 r., s. 11.

²⁶³ Systematischer Verzeichnis der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

²⁶⁴ Systematischer Verzeichnis der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

- 10.08.1944 r. powołano pierwszą po II wojnie światowej Radę Narodową Gminy Sobibór. W jej skład wchodził m. in. Grzegorz Pilipczuk i Adam Pastuszyk z Osowy²⁶⁵.

- W latach 1945 - 1991 obowiązki sołtysa w Osowie pełnił Jan Kuźmicz. Osoba bardzo zasłużona oraz powszechnie szanowana przez mieszkańców. Był inicjatorem wielu inwestycji, m.in. dróg, remizy, świetlicy. Wielokrotnie odznaczany. Żołnierz na frontach II wojny światowej²⁶⁶.

- W 1946 r. w Osowie mieszkało 242 rzymskokatolików oraz 386 wyznawców prawosławia. Powierzchnia wsi - 1542,34 ha.²⁶⁷. W tym czasie w skład sołectwa Ossowa wchodziły Osowa wieś, Irkuck kolonia (101 prawosławnych, wieś skasowana w lipcu 1946 r.²⁶⁸) i Załowocze folwark (6 rzymskokatolików i 15 prawosławnych)²⁶⁹.

- Od 1 października 1946 r. wieś należy do Parafii Rzymskokatolickiej w Kosyniu. Wcześniej kościół parafialny dla mieszkańców tej wsi znajdował się w Uhrusku. W dekrete Biskupa Siedleckiego z 24 września 1946 r. zapisano: „Do parafii Kosyń będą należały wsie: Kosyń, Osowa, Macoszyn Duży, Macoszyn Mały dotąd należące do parafii Uhrusk. Wsie te z dniem 1 października 1946 roku odłączamy od parafii Uhrusk, a przyłączamy je do parafii Kosyń”. Dekret podaje, że w omawianym okresie, w Osowie mieszkało 800 dusz²⁷⁰.

- W 1952 r. miejscowość należała do gminy Wola Uhruska²⁷¹.

- W 1954 r., po nowym podziale administracyjnym powiatu włodawskiego miejscowość należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Macoszynie Małym²⁷².

- **IRKUCK.** Była w lesie niewielka osada. Raptem kilkanaścioro rodzin. To najstarsza miejscowość o tej nazwie w okolicy. Jeszcze czterdzieści lat temu żadne drzewa, oprócz owocowych, tu nie rosły. Ja okiem sięgnąć wszędzie były pola obsiane zbożem, konopiami, prosem, lnem. Sądzone też ziemniaki. Tak było aż do hrabskiego boru. Monotonny krajobraz urozmaicały jedynie pagórki. Na jednym z nich rozpoczynała się wieś. Od strony południowej pierwsze domostwa należały do Stelmacha. Za nim mieszkał Mischuk. Następny był Knapcio i młode małżeństwo. Oni zdążyli wybudować tylko dom.

Gdzieś koło Chruścia stał drewniany, chrześcijański, solidny krzyż. Dziś jest już bez bocznego ramienia...

Następną parę mieszkańców tworzyli: Oktanty i Worobucha oraz Prelepa i Lebidiewska. Pod dzikownią, obok jeziora wspólnie mieszkali: brat Głuchej Zośki, Głucha Zośka i Husyczcha. Od strony północnej zaś wieś kończył murek. Postawił go Prelepa, jak mu gdzieś w Rosji żona zmarła...

Idąc leśnym traktem, co jakiś czas mijamy napisy w języku polski. To tabliczki informacyjne. Na leśnej ścianie ograniczającej przesiekę widać dekoracyjne krzewy i drzewa. Pachnie bez. Niebieski. Symboliczny wydaje się jego kolor...

Czesław to znawca terenu. Bez jakiegokolwiek wynagrodzenia prowadzi, pokazuje, opowiada...

²⁶⁵ APLOCh, Akta gminy Sobibór, Protokoły sesji Gminnej Rady Narodowej Gminy Sobibór 1944-1951, sygn. 25.

²⁶⁶ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

²⁶⁷ APLOCh, Akta gminy Sobibór, Sprawy organizacyjne, sygn. 8.

²⁶⁸ APLOCh, Akta Gminy Włodawa, Sprawy organizacyjne 1947, sygn. 11.

²⁶⁹ APLOCh, Akta gminy Sobibór, Ewidencja i kontrola ruchu ludności, sygn. 230.

²⁷⁰ APRZKK, Dekret Biskupa Siedleckiego z 24 września 1946 r. o powołaniu parafii, bs.

²⁷¹ APLOCh, Akta gminy Wola Uhruska, Rejestr wymiaru podatku gruntowego za 1952 r., sygn. 150.

²⁷² Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 15 z 3 grudnia 1954 r. poz. 64.

- Po lewej stronie drogi w czasie wojny były okopane blisko siebie dwa czołgi. Czy do kogoś lub czegoś strzelały? – nie wiem. Obok ich stanowiska mieszkał Stelmach. Chyba jedna z jego córek była krawcową. Charakterystyczne w tej wsi wyglądały sady. Młode wówczas drzewka dawały dorodne owoce. Szczególnie ładnie było tu latem. Dookoła falowały zboża, wśród nich znajdował się archipeląg rozrzuconych domów, stodoł, obór... Studnię drewniana miał tylko brat Głuchej Zośki. Inni – murowane z cegłami. W większości domów znajdowały się dwie izby: kuchnia i pokój. Kuchnie nie miały podłóg tylko polepy z gliny. W niedzielę podmalowywano je specjalnym mleczeniem. Domy były w większości oszalowane i posiadały okiennice.

CODZIENNE SPRAWY. Od 1945 roku w Irkucku mieszkało między innymi osiem panien i pięciu kawalerów. Z okolicznych wiosek walili tu chłopcy, bo jak dziś wspominają starsi – irkuckie dziewczyny były piękne i gościnne. Schodziła się więc do Irkucka wieczorami i w niedzielę okoliczna młodzież, a jeden z przybyszów – Wicek – brał do ręki mandolinę, grał i śpiewał. Od czasu do czasu wszyscy wykonywali przepiękne ludowe melodie. Niektóre po rosyjsku, inne po polsku...

Siadaju na poli, skłaniaju hołowej,
Upraszczał moja miła, uwidimsia z tabor...
Oj luby, luby, co zasmucony,
Na pewno luba porzucić masz.
Powiem ci luba, po całej prawdzie,
Że ja już z tobą ostatni raz...

- U Myszuka, gdzie najczęściej tańczyliśmy, było dwóch, może trzech braci. Maryskę i Lodzień rozrywano na potańcówkach. Były ich trzy siostry. Imienia jednej z nich nie pamiętam. – wspomina dawne czasy osiemdziesięcioletni dziś Jan Grabowiec. Tak mu się podobała kawalerka, że do dwudziestokilku lat nie żenił się. Często przyjeżdżał do Irkucka na randkę. A kilometry pokonywał rowerem.

- Było zaczynam się oglądać. Dziewczyny były dorodne, domy we wsi solidne, a ziemia urodzajna – popielucha. Tu, jak nigdzie indziej używano ją jeszcze łubinem, stąd dostatek produktów i bogactwo rodzin. Knapcio i Polak posyłali swoje dzieci do polskiej szkoły. Ja uczyłem się z Łodzią...

Ciekawych informacji dostarcza również Zofia Węgier.

- W tej wsi mieszkał mój stryj. Często u niego nocowałam. Tam nauczyłam się tkąć lniane płótno. Wykonywałam podobne materiały też z konopi. Pamiętam, że w tamtych czasach nikt nie kupował materiału z fabryki. Szyło się z własnego. Jak trzeba było, to farbowało się go na różne kolory. Kołowrotek, miedlica, druty tkackie, to podstawowe narzędzia pracy na zimowe wieczory. Pamiętam, że kuchnia była z okapem. Miała wbudowane piec chlebowe i duży zapiecek, na którym czasami ktoś spał. Najczęściej suszono jednak drewno. Latem tylko dla przyjemności i ozdoby, urządzano ogródki przy domach. Najczęściej sędzono róże, narcyzy i malwy. Z krzewów przeważał bez i akacja. Do niezbyt odległego miasta nikt ze wsi za często nie chodził – bo i po co? Czasami tylko do świątyni – szczególnie na święta. Wszyscy żyli ze sobą w zgodzie. W okolicach zamieszkiwali Rusie (?), Polacy u Niemcy. Moja cioteczna siostra wyszła za prawosławnego, I co? Dobrze ze sobą żyli.

W roku zakończenia drugiej wojny światowej, wiosną, Stalin zdecydował ściągnąć ich bliżej siebie... Dobytek mogli zabrać. Domy i zasiewy musieli niestety zostawić. Amatorów na ich zbiory i materiały budowlane było wielu. Wśród nich prym wiódł Kandzior. Próbował udowodnić swoją wyższość bronią. Strzelał do każdego, kto przychodził tu brać jak swoje. Dostał za to siedem lat. Dziś już nie żyje...

Jakoś swojsko, podczas wędrówek wśród sosen, wyglądała lipa. To z wyglądu stare drzewo na pewno pamięta dużo o tej wsi. Do dziś chyba wie, kto był dobry – ludzi, a kto zły. I niech tak pozostanie...

KRONIKA WYDARZEŃ. Ostatnie dziecko urodziło się w Irkucku 15 grudnia 1939 roku. Była to Anastazja Mozeluk, córka Wasyla i Paraski. Ostatnie naturalne zgony odnotowano w 1942 roku. Pochowano wówczas Marię Dmitruk i Melanię Karczewską z domu Karapuda. Innych danych, niestety, już dziś nie można ustalić.

P.S. Z Irkucka nad jeziorem Bajkał do Mongolii jest kilkaset kilometrów. Do Moskwy kilka tysięcy. Do Polski jeszcze dalej...

Ten Irkuck, w którym byłem, to dziś tylko las, położony między Osową, Żłobkiem, a Lutą w województwie chełmskim – niedaleko Jeziora Białego.

Paniom: Marii Mrozowskiej, Krystynie Chodakowskiej, Zofii Wengoer, Halinie Ślusarz, Helenie Wojtowicz, panom: Czesławowi i jego żonie, oraz panu Janowi Grabowiec księdzu proboszczowi Mikołajowi Chodakowskiemu z parafii we Włodawie serdecznie dziękuję za pomoc w realizowaniu tego materiału. Autor²⁷³.

Najstarsze obiekty budownictwa

- Szkoła, drewn., pocz. XX; 2 zagrody - najstarsza nr 71, wł. Kazimierz Rymczuk, dom i stodoła drewn., ok. 1930; 29 domów z lat 1920-37, najstarszy nr 24, wł. Roman Woźniakowski, drewn., ok. 1920²⁷⁴.

Cmentarze i mogiły

- Cmentarz i pomnik ku czci zamordowanych w listopadzie 1942 r. Żydów²⁷⁵. Cmentarz zlokalizowany na polanie leśnej w odległości około 1,5 km. na pld.-zach. od wsi Osowa. Otoczony lasem sosnowym²⁷⁶.

- Cmentarz z I wojny światowej. Założony w 1915 r. Najstarszy nagrobek pochodzi z 1915 r. Powierzchnia 0,03 ha. Cmentarz położony w młodym lesie sosnowym, ok. 40 m od szosy Chełm - Włodawa²⁷⁷.

RUDKA ŁOWIECKA, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°26'E i 51°22'N). W 2007 r. we wsi mieszkały 84 osoby,²⁷⁸ w tym 13 dzieci w wieku od 0 do 15 roku życia, 5 uczniów szkół średnich, 1 student, 6 wdów, 1 panna i 9 kawalerów powyżej 30 roku życia. Sołtysem była Wiesława Borkowska. Mieszkańcy posiadali między innymi: 6 samochodów osobowych, 7 ciągników, 1 kombajn, 1 antenę satelitarną i 14 domów drewnianych, w tym 2 opuszczone. Od 1971 r. miejscowość ma światło elektryczne²⁷⁹. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Hańsku²⁸⁰.

Z dziejów

²⁷³ A. Wawryniuk, Jak daleko jak blisko, korespondencja własna z Irkucka, w: Tygodnik Chełmski nr 22 (52) z 2 czerwca 1996 r. s. 5.

²⁷⁴ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 133-135.

²⁷⁵ Por. M. Sołtys, W krainie jezior, moczarów i bagien, Lublin - Urszulin 1992.

²⁷⁶ AWOSOZLDCh, Karta cmentarza – cmentarz i pomnik ku czci pomordowanych Żydów w Osowie, sygn. 77.

²⁷⁷ WOSOZLDCh, Karta cmentarza – cmentarz z I wojny światowej w Osowie, sygn. 78.

²⁷⁸ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

²⁷⁹ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

²⁸⁰ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

- Rudka Łowiecka 17.) R., Łowiecka, kol. włość., pow. chełmski, gm. Bukowo, par. Sawin, ma 12 os. 360 mr., młyn wodny. W 1827 r. było 13 dm., 81 mk. Wchodziła w skład dóbr Łowcza²⁸¹.

- Wymieniona w dokumentach w 1888 r.²⁸².

- W 1905 r. we wsi było 29 domów oraz 201 mieszkańców: 38 prawosławnych, 143 rzymskokatolików i 4 Żydów. W granicach miejscowości leżało 219 d. ziemi, w tym ziemi chłopskiej ukazowej nadanej w latach 1864 i 1866 ziemi ornej 161, łąk 9, lasów 44 i nieużytków 5. Leżała nad rzeczką bez nazwy. Był młyn wodny. W Rudce Łowieckiej przysiółku był 1 dom i 4 mieszkańców, wszyscy luteranie²⁸³.

- Według spisu z 30 września 1921 r. miejscowość należała do gminy Bukowa. Posiadała 32 i 190 mieszkańców, w tym 99 mężczyzn oraz 91 kobiet, w tym 180 rzymskokatolików, a 10 prawosławnych. 186 osób deklarowało narodowość polską, a 4 rusińską²⁸⁴.

- W Lubelski Dzienniku Wojewódzkim z 1934 r. zamieszczone zostało ogłoszenie Starostwa Powiatowego Chełmskiego informujące, że „W dniu 11 października 1934 r. uprawomocniło się podlegające wykonaniu orzeczenie Starosty Powiatowego Chełmskiego z dnia 3 września 1934 r. dotyczące wdrożenia postępowania scaleniowego i ustalenia obszaru scalenia na gruntach wsi Rudka Łowiecka gminy Bukowa, powiatu chełmskiego²⁸⁵.

- Jesień 1942. Hitlerowcy rozstrzelali 3 mieszkańców wsi. Nazwiska ofiar: Mikołaj Łakuta, Jan Siemiak, Jan Struski. Zwłoki pochowano na cmentarzu w Hańsku²⁸⁶.

- Październik 2006 r. Oddano do użytku miejscowy wodociąg. Inwestycja pochłonęła prawie 350 tys. złotych, które pochodziły ze środków własnych gminy²⁸⁷.

STARY MAJDAN, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°24'E i 51°21'N). W 2007 r. we wsi mieszkało 69 osób, w tym 3 dzieci do 6 roku życia, 5 uczniów szkół podstawowych, 1 uczeń szkoły średniej, 2 studentów, 11 kawalerów powyżej 30 roku życia, 10 wdów i 1 wdowiec. Mieszkańcy wsi posiadali między innymi: 11 gospodarstw rolnych, 10 samochodów osobowych, 14 telefonów stacjonarnych, 1 antenę satelitarną i 13 domów drewnianych²⁸⁸. Istniała kopalnia torfu STARY MAJDAN. Powierzchnia złoża wynosiła 5 874 m², a zasoby geologiczne oceniane były na 9 293 m³. Sołtysem była Alicja Lenc. Mieszkańcy posiadali między innymi: 9 samochodów ciężarowych, 9 ciągników, 1 antenę satelitarną i 15 domów drewnianych, w tym 2 opuszczone. Od 1972 r. jest światło elektryczne. Przez wieś prowadziła droga polna²⁸⁹. Pracował zespół śpiewający. Składową

²⁸¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 329.

²⁸² B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Belskiej, Wrocław, 1988, s. 190.

²⁸³ Por. Sprawozdanie książka lublińskiej guberni, Lublin, 1905, s. 562.

²⁸⁴ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 9-29.

²⁸⁵ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XV, rok 1934.

²⁸⁶ Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych przez okupantów hitlerowskich na Ziemiach Polskich w latach 1939-1945, województwo chełmskie, Warszawa 1986, s. 85.

²⁸⁷ Materiały własne autora, maszynopis, 2007.

²⁸⁸ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

²⁸⁹ Tamże.

częścią miejscowości była Gajówka osiedla, a integralną część stanowiły Ostrowy Kulczyńskie²⁹⁰. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Hańsku²⁹¹.

Z dziejów

- W 1872 r. w Starym Majdanie powstała kolonia niemiecka²⁹².
- Wymieniony w dokumentach w 1921 r.²⁹³.
- Spis powszechny z 30 września 1921 r. potwierdził istnienie we wsi kolonii niemieckiej²⁹⁴.
- Według spisu z 30 września 1921 r. Stary Majdan kolonia należała do gminy Hańsk. Posiadała 8 domów (spisano łącznie ze wsią Łyniów) i 8 innych budynków z przeznaczeniem na zamieszkanie. Liczyła 69 osób, w tym 38 mężczyzn oraz 31 kobiet, w tym 23 rzymskokatolików i 46 ewangelików. 23 osoby deklarowały narodowość polską, a 46 niemiecką. W omawianym okresie Ostrowy kolonia należała do gminy Hańsk. Posiadała 1 dom i 3 inne budynki z przeznaczeniem na zamieszkanie. Liczyła 24 osoby, w tym 11 mężczyzn oraz 13 kobiet, w tym 24 rzymskokatolików, wszyscy narodowości polskiej²⁹⁵.
- W 1935 r. w skład gromady Majdan Stary wchodziły: Majdan Stary kolonia i Ostrów-Kulczyński kolonia²⁹⁶.
- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Liczyła 183 mieszkańców²⁹⁷.
- 16 V 1944. żandarmi zastrzelili mężczyznę. Zginął Ignacy Oliwiak, ur. 1907²⁹⁸.
- Zestawienie wymiaru wpływów, odpisów i zaległości podatku gruntowego w ziemiopłodach 1947 r. podaje, że mieszkańcy wsi mieli obowiązek sprzedać państwu 974 kg żyta²⁹⁹.
- Na sesji sołtysów w 1950 r. nakazano by w czerwcu, w ramach szarwarku, ze Starego Majdanu przez jeden dzień pracowało 10 furmanek³⁰⁰.
- W 1950 r., według rejestru podatku gruntowego, miejscowość należała do gminy Hańsk³⁰¹.
- 1954 r. Z dokumentu przygotowanego przez Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Hańsku wynika, że omawianym okresie, w miejscowości były 24 ha odłogów, w tym 5,8 ha ziemi ornej. Przydatne do produkcji grunty przekazano właścicielom prywatnym. (...)Na

²⁹⁰ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw Miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r

²⁹¹ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

²⁹² W. Śladkowski, Kolonizacja niemiecka w południowo – wschodniej części Królestwa Polskiego w latach 1815-1915, Lublin 1969, s. 268.

²⁹³ B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Bełskiej, Wrocław, 1988, s. 193.

²⁹⁴ J. Doroszewski, Mniejszość niemiecka na Chełmszczyźnie w latach 1918-1939, w: Rocznik Chełmski, t. 3, Chełm, 1997, s. 306-307.

²⁹⁵ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

²⁹⁶ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

²⁹⁷ Systematischer Verzeichnis der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

²⁹⁸ Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych przez okupantów hitlerowskich na Ziemiach Polskich w latach 1939-1945, województwo chełmskie, Warszawa 1986, s. 98.

²⁹⁹ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

³⁰⁰ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

³⁰¹ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr wymiaru podatku gruntowego za 1950 r., sygn. 109.

potrzeby akcji żniwno – omlotowej mieszkańcy wsi mieli do dyspozycji 3 młockarnie i 5 kieratów³⁰².

- W 1954 r., po nowym podziale administracyjnym powiatu włodawskiego miejscowość należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Kulczynie³⁰³.

- 18 i 19 kwietnia 1998 r. na XVII Wojewódzkim Przeglądzie Zespołów Śpiewaczych w Chełmie pierwsze miejsce w kategorii solistek zdobyła Stanisława Polak ze Starego Majdanu. W maju 2005 r. Stanisława Polak na Przeglądzie Powiatowym we Włodawie otrzymała wyróżnienie³⁰⁴.

Najstarsze obiekty budownictwa

- Dom nr 23, wł. Pelagia Kłosińska, drewn., ok. 1928³⁰⁵.

SZCZEŚNIKI, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°23'E i 51°26'N). Leżały nad rzeką Krzewianką oraz w pobliżu dużego ciek wodnego Więzienny Rów. W 2007 r. we wsi mieszkały 104 osoby, w tym 7 dzieci do 6 roku życia, 3 uczniów szkół podstawowych, 6 uczniów szkół średnich, 3 studentów, 1 kawaler powyżej 30 roku życia i 8 wdów. Były 24 gospodarstwa rolne. Ich właściciele posiadali między innymi: 21 samochodów osobowych, 15 telefonów stacjonarnych, 5 anten satelitarnych, 14 domów drewnianych, w tym 2 opuszczone³⁰⁶. Miejscowość leżała obok drogi powiatowej nr 06128. Przez wieś biegła droga piaszczysta. W Szczęśnikach znajdował się punkt pomiarowy rzeki Krzewianki. Sołtysem był Piotr Struszewski. Mieszkańcy posiadali między innymi: 8 samochodów osobowych, 10 ciągników, 2 samochody ciężarowe, 2 kombajny, 3 anteny satelitarne i 7 domów drewnianych, w tym 3 opuszczone. Od 1975 r. wieś posiada światło elektryczne. Przez wieś prowadziła droga gruntowa, po obu stronach której znajdowało się kilka budynków mieszkalnych. Pozostała część wsi znajdowała się w lesie³⁰⁷. Składowymi częściami miejscowości były: Kozaki (w 1939 w tej części wsi była szkoła powszechna z 49 uczniami³⁰⁸), Kracie i Starzyzna³⁰⁹. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Hańsku³¹⁰.

Z dziejów

- Datowane na 1796 r. Wówczas Szczęśnik. W 1827 r. Szczęśniki. Od 1839 r. Szczęśniki³¹¹.

- W latach 1795-1802 miejscowość należała do parafii prawosławnej w Hańsku³¹².

³⁰² APLOCh, Akta gminy Hańsk, sygn. 149.

³⁰³ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 15 z 3 grudnia 1954 r. poz. 64.

³⁰⁴ Materiały własne autora, maszynopis, 2007.

³⁰⁵ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 135.

³⁰⁶ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

³⁰⁷ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

³⁰⁸ Por. L. Sobiecki, Z dziejów..., s. 17.

³⁰⁹ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw Miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r

³¹⁰ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

³¹¹ B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Belskiej, Wrocław, 1988, s. 195.

³¹² Por. APPCh, Chołmsko..., 1887, s. 214-217, sygn. 188.

- Miejscowość (Starzyzna dziś w granicach wsi Szcześniki przyp. aut.)wymieniona na mapie Galicji Zachodniej Heldensfelda z 1801 -1804 r.³¹³.

- Szcześniki, al. Szcześniki, wś nad j. Ławskiem, pow. włodawski, gmina Hańsk, par. Sawin, ma 23 dm., 129 mk., 675 mr. W 1827 r. 11 dm., 98 mk. Wchodziła w skład dóbr Hańsk³¹⁴.

- Miejscowość wymieniona na mapie pow. włodawskiego, gub. siedleckiej z 1876 r.³¹⁵.

- Miejscowość wymieniona na mapie Józefa Michała Bazewicza (ilustrowany atlas Królestwa Polskiego z 1907 r.).Wówczas w Guberni Siedleckiej³¹⁶.

- Według spisu z 30 września 1921 r. Szcześniki wieś należała do gminy Hańsk. Posiadała 22 domów, w których mieszkały 132 osoby, w tym 11 mężczyzn oraz 12 kobiet, wszyscy katolicy, wszyscy narodowości polskiej. W omawianym okresie ponadto istniały: Kozaki wieś i należała do gminy Hańsk. Posiadała 2 domów, w których mieszkało 12 osób, w tym 7 mężczyzn oraz 5 kobiet, w tym 12 prawosławnych. 12 osób deklarowało narodowość polską; Kracie kolonia: 17 domów i 107 mieszkańców, w tym 55 mężczyzn i 52 kobiety, w tym 54 rzymskokatolików, 4 prawosławnych, 31 ewangelików i 18 wyznania mojżeszowego. 94 osoby deklarowały narodowość polską, a 13 żydowską; Starzyzna wieś: 27 domów, w których mieszkało 148 osób, w tym 75 mężczyzn i 73 kobiety, wszyscy prawosławni wszyscy narodowości rusińskiej³¹⁷.

- W 1935 r. w skład gromady Szcześniki wchodziły: Szcześniki wieś i Kracje kolonia, a gromadę Starzyzna tworzyły: Starzyzna wieś i Kozaki kolonia³¹⁸.

- Oryginalnym, polskim sposobem rozwiązywania problemu przeludnienia więzień w drugiej połowie lat trzydziestych (XX w. przyp. aut.), który znalazł zastosowanie również w Chełmie, było organizowanie karnych ruchomych ośrodków pracy. (...) Latem 1936 r. w Szcześnikach w powiecie włodawskim uruchomiono pierwszy karny ośrodek pracy nr 6 podległy chełmskiemu więzieniu, gdzie sezonowo zatrudnionych było 90 więźniów. W grudniu 1936 r. więzienie przyjęło od dyrekcji lasów państwowych majątki Hańsk i Lubowież w powiecie włodawskim, zwany „Krowie Bagno”. W maju 1937 r. ośrodek Krychów rozpoczął działalność. Więźniowie zatrudnieni byli przy karczowaniu lasu, uprawie konopi i warzyw, hodowli królików, budowie drogi z Hańska do Krychowa, przy osuszaniu bagien oraz zajęciach gospodarczych w obrębie ośrodka. W ośrodku, utrzymywanym przez cały rok, przebywało od 350 do 580 więźniów³¹⁹.

- W 1939 r. we wsi była szkoła powszechna. Uczyło się w niej 68 dzieci, w tym 1 rzymskokatolik, 2 ewangelików i 65 prawosławnych. W placówce pracował 1 nauczyciel³²⁰.

³¹³ Mapa Galicji Zachodniej Mayre a von Heldensfelda z 1801 - 1804 r.

³¹⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 382.

³¹⁵ AWOSOZLDCh, E. Traczyński, Andrzejów, gm. Urszulin, woj. chełmskie, Monografia wsi, maszynopis, Kielce, 1987, sygn. 95.

³¹⁶ J.M. Bacewicz, Atlas geograficzny ilustrowany Królestwa Polskiego na podstawie najnowszych źródeł opracowany, Warszawa 1907.

³¹⁷ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

³¹⁸ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

³¹⁹ J.Pomiankiewicz, Więzienie w Chełmie w latach 1918-1956, w: Rocznik Chełmski, t. 8, s. 100.

³²⁰ Por. L. Sobiecki, Z dziejów..., s. 17.

- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Liczyła 398 mieszkańców, a w Starzyźnie mieszkało 306 osób³²¹.

- Zestawienie wymiaru wpływów, odpisów i zaległości podatku gruntowego w ziemiopłodach 1947 r. podaje, że mieszkańcy wsi mieli obowiązek sprzedać państwu 1571 kg żyta³²².

- Z protokołów GRN w Hańsku za lata 1947/49 wynika, że Jan Sobieraj ze Szcześnik był członkiem władz gminy³²³.

- Na sesji sołtysów w 1950 r. nakazano by w czerwcu, w ramach szarwarku, ze Szcześnik przez jeden dzień pracowało 30 (w 3 terminach przyp. aut.) osób³²⁴.

- W 1950 r., według rejestru podatku gruntowego, miejscowość należała do gminy Hańsk³²⁵.

- 1954 r. Z dokumentu przygotowanego przez Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Hańsku wynika, że omawianym okresie, w miejscowości było 980 ha odlogów, w tym 9,0 ha ziemi ornej. Przydatne do produkcji grunty przekazano właścicielom prywatnym. (...) W pierwszym półroczu 1954 r. w Szcześniakach dom postawił Czesław Onyszko. Obiekt zbudowano z bali drewnianych, miał 56 m² powierzchni, był budynkiem trzyizbowym. Dom Cz. Onoszko – to jedyny obiekt mieszkalny zbudowany w tym czasie na terenie gminy Hańsk. (...) Na potrzeby akcji żniwno – omłotowej mieszkańcy wsi mieli do dyspozycji 2 młockarnie i 6 kieratów³²⁶.

- W 1954 r., po nowym podziale administracyjnym powiatu włodawskiego miejscowość należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Żdźarce³²⁷.

Najstarsze obiekty budownictwa

- Zagroda nr 15, wł. K. Urbanowicz-Kociuba, dom i stodoła drewn., l. 30 XX, 4 domy drewn. z lat 1927-1935, najstarszy nr 14, wł. Mikołaj Pacyk, 1927; stodoła w zagrodzie nr 28, wł. T. Zamościński, drewn., ok. 1930³²⁸.

UJAZDÓW, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°23'E i 51°23'N). W 2007 r. we wsi mieszkało 188 osób, w tym dzieci do 6 roku życia, 24 uczniów szkół podstawowych, 10 uczniów szkół średnich, 3 studentów, 2 panny, 13 kawalerów powyżej 30 roku życia, 7 wdów i 1 wdowiec. Było 28 gospodarstw rolnych. ich właściciele posiadali między innymi: 31 samochodów osobowych, 1 kombajn, 32 telefony stacjonarne, 7 anten satelitarnych i 10 domów drewnianych, w tym 3 opuszczone³²⁹. Funkcję radnego gminy pełnił Wiesław Leśniewski. Sołtysem był Piotr Zając. Mieszkańcy posiadali między innymi: 28 samochodów osobowych, 23 samochody ciężarowe, 1 kombajn, 5 anten satelitarnych i 11 domów drewnianych, w tym 4 opuszczone. Usługi agroturystyczne świadczyła prowadziła Zofia

³²¹ Systematischer Verzeichnis der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

³²² APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

³²³ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Protokoły z odbytych posiedzeń GRN gmina Hańsk, 1947/49, sygn. 9.

³²⁴ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

³²⁵ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr wymiaru podatku gruntowego za 1950 r., sygn. 110.

³²⁶ APLOCh, Akta gminy Hańsk, sygn. 149.

³²⁷ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 15 z 3 grudnia 1954 r. poz. 64.

³²⁸ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 135.

³²⁹ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

Poszytek. Przez wieś prowadziła droga gruntowa. Od 1961 r. Ujazdów ma światło elektryczne³³⁰. Integralnymi częściami miejscowości były: Miezychód i Repetucha³³¹. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Hańsku³³².

Z dziejów

- W 1827 r. folw. Ujazdów bud. mur. 1, drew. 7, nomenklatury i osady karczemne, bud. drew 6, płodozmian 4,5,8 i 14-połowy. Gorzelnia przerabiająca rocznie około 10000 korcy kartofli, fabryka terpentyny i serów holenderskich, pokłady torfu³³³.

- Wymieniony w dokumentach w 1892 r.³³⁴.

- W 1898 r. w Ujazdowie powstała kolonia niemiecka³³⁵.

- Spis powszechny z 30 września 1921 r. potwierdził istnienie we wsi kolonii niemieckiej³³⁶.

- Według spisu z 30 września 1921 r. Ujazdów kolonia należała do gminy Hańsk. Posiadała 4 domy i 22 inne budynki z przeznaczeniem na zamieszkanie. Liczyła 188 osób, w tym 97 mężczyzn oraz 91 kobiet, w tym 30 rzymskokatolików, 1 ewangelik, 131 prawosławnych i 26 wyznania mojżeszowego. 30 osób deklarowało narodowość polską, 1 niemiecką, 131 rusińską i 26 żydowską³³⁷.

- W 1935 r. w skład gromady Ujazdów wchodziły: Ujazdów kolonia i Lidyn kolonia³³⁸.

- W 1939 r. we wsi była szkoła powszechna. Uczyło się w niej 109 dzieci, w tym 26 rzymskokatolików, 60 ewangelików, 18 prawosławnych i 5 wyznania mojżeszowego. W placówce pracował 1 nauczyciel³³⁹.

- W 1940 r. funkcjonowała szkoła niemiecka, w której uczyło się 91 dzieci. Pracował z nimi 1 nauczyciel³⁴⁰.

- Ujazdów, Gm. Hańsk – obóz pracy egzystował w latach 1941-42. Mieścił się w chałupach i liczył 400 więźniów narodowości żydowskiej. Zatrudnieni byli przy pracach rolnych i melioracyjnych. Zlikwidowany został we wrześniu 1942 roku³⁴¹.

- Ujazdowski łagier, pierwszy samodzielny obóz żydowski w byłym powiecie włodawskim, powstał już w 1941 roku. Tak przynajmniej twierdzą niektórzy żyjący jeszcze świadkowie. Położony w północnej części wsi zajmował ponad hektar. Więźniowie mieszkali w trzech stodołach i w oborach. Za zajętymi pod łagier budynkami znajdowała się polowa kuchnia.

³³⁰ Tamże.

³³¹ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw Miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r

³³² Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

³³³ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 84.

³³⁴ B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Belskiej, Wrocław, 1988, s. 197.

³³⁵ W. Śladkowski, Kolonizacja niemiecka w południowo – wschodniej części Królestwa Polskiego w latach 1815-1915, Lublin 1969, s. 268.

³³⁶ J. Doroszewski, Mniejszość niemiecka na Chełmszczyźnie w latach 1918-1939, w: Rocznik Chełmski, t. 3, Chełm, 1997, s. 306-307.

³³⁷ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

³³⁸ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

³³⁹ Por. L. Sobiecki, Z dziejów..., s. 17.

³⁴⁰ Por. L. Sobiecki, Z dziejów..., s. 71.

³⁴¹ K. Prożogo, Hitlerowskie obozy pracy przymusowej, W. Tygodnik Chełmski nr 15 (329) z 11.04.1987 r.

Jednorazowo w obozie przebywało nawet do tysiąca osób. Większość z nich zginęła podczas morderczej pracy przy meliorowaniu tak zwanych „Krowich Bagien”. Ci, którzy ocalili trafiali późną jesienią do Sobiboru. Do zajęć na torfowiskach pędzono wszystkich, bez względu na wiek i płeć. Rowy kopały dzieci, kobiety i starcy. Tych, którzy nie dawali rady - rozstrzelano. Zwłoki chowano na miejscu mordy.

Kazimiera Gołdyn ma prawie osiemdziesiąt lat (1998 r.), ale mimo sędziwego wieku pamięta fakty, a nawet niektóre nazwiska: Oto jej relacja: - Łagier znajdował się obok naszych zabudowań. Obóz był ogrodzony kolczastym drutem. Jeżeli sobie dobrze przypominam, to najmłodszy więzień mógł mieć kilka lat. Niemcy nie wysiedlili nas z tego terenu, widzieliśmy więc, co się dzieje za ogrodzeniem. Mieliśmy tylko bezwzględny zakaz komunikowania się z Żydami. Ich kuchnia przygotowywała dwa posiłki dziennie. Prawie zawsze była to zupa z brukwi i kartofli. Więźniowie otrzymywali też chleb. Były to raczej głodowe, dlatego idąc do pracy żywili się liśćmi z pobliskich drzew. W stodołach stały piętrowe prycze. Za budynki mieszkalne służyły również były obory oraz dobudowany w czasie wojny barak. Spali bez sienników. W dwu domach mieszkała niemiecka obsługa. Każdego dnia widziałam, jak Żydzi byli pędzeni do pracy. Meliorowali łąki leżące między naszą wsią a Krychowem. Pamiętam, jak mój teść - Stanisław Gołdyn zaproponował, byśmy dla więźniów narwali wiśni. Zostawialiśmy im owoce rozsypane na gazetach wzdłuż drogi. Wiśniowy poczęstunek zakończył się tragicznie - na bagnach rozstrzelano około trzydziestu Żydów. Tam też zostali zakopani. Nasi ludzie podrzucali więźniom warzywa, a czasami gotowane kartofle. Pomagali: Adamus, Szczerbakowicz, Winiewski, Włodarczyk. Bywało, że więźniowie kupowali od miejscowych żywność, a płacili im złotem. Nocami zza drutów słychać było płacz, jęki, prośby o pomoc.

Kazimiera i Władysław Walczak mieszkają w budynkach Władysława Kopiela. W czasie wojny na ich podwórzu i na przyległym terenie był obóz.

- Ojciec często opowiadał o tym, co tam było w czasie wojny- mówi pani Kopiela. Osiemnaście lat temu, podczas kopania fundamentów natrafiliśmy na kłęby drutu kolczastego i kilka par butów. Znajdowały się dwa metry pod ziemią. Znaleźliśmy również ludzki szkielet, a podczas prac ziemnych przy zlewni mleka wykopano trzy ludzkie czaszki. Nie wiemy, czy ma to związek z łagrem. Z naszego podwórza wychodziła kiedyś droga wyłożona grubą warstwą kamieni. Najprawdopodobniej w tym miejscu był główny wjazd do obozu.

Po wojnie do Ujazdowa przyjechała dwójka Żydów. Byli to Frajda i Lejbuś Mechel. Mieszkali w domu, w którym dziś gospodarzy Rysiek Pawlik. Słyszałam, że wyjechali do Nowego Jorku - mówi Adela Cieślik. W jednym z obozów (prawdopodobnie w krychowskim) siedziała Blanka - żona austriackiego ministra.. Nie wiem czy się uratowała. Szefem ujazdowskich wartowników był Machnik. Już nie żyje. Po wojnie był w Polsce sądzony i siedział w więzieniu. Jak likwidowano obozy, to część więźniów trafiła do Sobiboru, a część do Trawnik, gdzie ich rozstrzelano - wspomina Stanisław Cieślik. Obozem zarządzało dwóch niemieckich komendantów. Jeden z nich nazywał się Lefler. Drugi to najprawdopodobniej Schneider. Syn i zięć tego ostatniego zginęli w okolicach Włodawy, podczas ataku na Związek Radziecki w czerwcu 1941r. Wartownikami byli ruskojęzyczni. Z łagrów w Ujazdowie prawdopodobnie nikt nie uciekł. Natomiast z pobliskiego Krychowa zbiegło trzech więźniów. Do końca wojny przechowywał ich Ignacy Krawczyk. Innym Żydom schronienia udzielał też Bałza. Likwidacja obozu nastąpiła we wrześniu lub październiku 1943 roku. Co stało się z komendantami i załogą ujazdowskiego łagru, niestety, nie wiadomo³⁴².

- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Liczyła 422 mieszkańców³⁴³.

³⁴² A. Wawryniuk, Obóz wśród Krowich Bagien, w: Tygodnik Chełmski nr 33 (165) z 16 sierpnia 1998 r., s. 14.

³⁴³ Systematischer Verzeichnis der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

- Zestawienie wymiaru wpływów, odpisów i zaległości podatku gruntowego w ziemiopłodach 1947 r. podaje, że mieszkańcy wsi mieli obowiązek sprzedać państwu 12744 kg żyta³⁴⁴.
- Z protokołów GRN w Hańsku za lata 1947/49 wynika, że Julian Bubiak z Ujazdowa był członkiem władz gminy³⁴⁵.
- Na sesji sołtysów w 1950 r. nakazano by w czerwcu, w ramach szarwarku, z Ujazdowa przez jeden dzień pracowało 40 osób i 10 furmanek³⁴⁶.
- W 1950 r., według rejestru podatku gruntowego, miejscowość należała do gminy Hańsk³⁴⁷.
- 1954 r. Z dokumentu przygotowanego przez Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Hańsku wynika, że omawianym okresie, w miejscowości było 71,0 ha odłogów, w tym 8,0 ha ziemi ornej. Przydatne do produkcji grunty przekazano właścicielom prywatnym. (...)Na potrzeby akcji żniwno – omlotowej mieszkańcy wsi mieli do dyspozycji: 1 (z trzech na terenie gminy przyp. aut.), 5 młockarni, 1 motor i 6 kieratów³⁴⁸.
- W 1954 r., po nowym podziale administracyjnym powiatu włodawskiego miejscowość należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Kulczyźnie³⁴⁹.

Najstarsze obiekty budownictwa

- 5 domów mieszkalnych, najstarsze: nr 2, wł. Mieczysław Howrus, drewn., 1922 i nr 43, wł. Wacław Miazio, drewn., ok. 1925³⁵⁰.

Cmentarze i mogiły

- Cmentarz ewangelicki. Założony w k. XIX w. Powierzchnia 0,32 ha. Położony ok. 2000 m za wsią przy drodze Wojciechów - Ujazdów³⁵¹.

WOJCIECHÓW, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°20'E i 51°22'N). W 2007 r. we wsi mieszkało 49 osób, w tym 4 dzieci do 6 roku życia, 8 uczniów szkół podstawowych, 1 uczeń szkoły średniej, 5 kawalerów powyżej 30 roku życia i 2 wdów. Było 8 gospodarstw rolnych. ich właściciele posiadali między innymi: 9 samochodów osobowych, 5 telefonów stacjonarnych, 2 anteny satelitarne, 7 domów drewnianych, w tym 2 opuszczone³⁵². Przez miejscowość przebiegał szlak turystyczny „Bagno Bubnów” -czerwony - o długości 12,7 km, który poprzez Zastawie, Józefów, Pikulawkę, Wojciechów, Bartoszychę prowadził do miejscowości Serniawy. Sołtysiem był Sławomir Sawicki. Od 1976 r. jest światło elektryczne. Przez Wojciechów prowadziła droga o nawierzchni gruntowej³⁵³. (Integralnymi częściami

³⁴⁴ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

³⁴⁵ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Protokoły z odbytych posiedzeń GRN gmina Hańsk, 1947/49, sygn. 9.

³⁴⁶ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

³⁴⁷ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr wymiaru podatku gruntowego za 1950 r., sygn. 111.

³⁴⁸ APLOCh, Akta gminy Hańsk, sygn. 149.

³⁴⁹ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 15 z 3 grudnia 1954 r. poz. 64.

³⁵⁰ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 135.

³⁵¹ AWOSOZLDCh, Karta cmentarza – cmentarz ewangelicki w Ujazdowie, sygn. 79.

³⁵² Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

³⁵³ Tamże.

miejsowości były: Bartoszycha, 3 domy i Tylne Pole, 3 domy)³⁵⁴. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Hańsku³⁵⁵.

Z dziejów

- W 1861 r. w Wojciechowie powstała kolonia niemiecka³⁵⁶.
- Miejscowość wymieniona na mapie pow. włodawskiego, gub. siedleckiej z 1876 r.³⁵⁷.
- Wymieniony w dokumentach w 1883 r.³⁵⁸.
- Wojciechów 22.) W., wś, pow. włodawski, gm. i par. Hańsk, 31 dm., 23 os., 188 mk., 465 mr. Wchodził w skład dóbr Kulczyn³⁵⁹.
- Księga ludności stałej z 1901 r. wymienia miejscowość Wojciechów, gmina Hańsk³⁶⁰.
- Miejscowość wymieniona na mapie Józefa Michała Bazewicza (ilustrowany atlas Królestwa Polskiego z 1907 r.). Wówczas w Guberni Siedleckiej³⁶¹.
- Spis powszechny z 30 września 1921 r. potwierdził istnienie we wsi kolonii niemieckiej³⁶².
- Według spisu z 30 września 1921 r. Wojciechów wieś należała do gminy Hańsk. Posiadała 16 domów i 6 innych budynków z przeznaczeniem na zamieszkanie. Liczyła 106 osób, w tym 47 mężczyzn oraz 59 kobiet, w tym 5 rzymskokatolików, 9 ewangelików i 92 prawosławnych. 5 osób deklarowała narodowość polską, 9 niemiecką, a 92 rusińską³⁶³.
W omawianym okresie: Bartoszycka kolonia i folwark. Kolonia: 2 domy i jeden inny budynek mieszkalny. Liczyła 24 osoby, w tym 12 mężczyzn, w tym 5 rzymskokatolików, 2 prawosławnych i 17 ewangelików, w tym 5 narodowości polskiej, 2 rusińskiej i 17 niemieckiej. Folwark niezamieszkały³⁶⁴.
- W 1926 r. właścicielem ziemskim był między innymi Karol hr. Raczyński (Wojciechów 438)³⁶⁵.
- W 1935 r. w skład gromady Wojciechów wchodziły: Wojciechów kolonia i Bartoszycha kolonia³⁶⁶.

³⁵⁴ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw Miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r

³⁵⁵ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

³⁵⁶ W. Śladkowski, Kolonizacja niemiecka w południowo – wschodniej części Królestwa Polskiego w latach 1815-1915, Lublin 1969, s. 268.

³⁵⁷ AWOSOZLDCh, E. Traczyński, Andrzejów, gm. Urszulín, woj. chełmskie, Monografia wsi, maszynopis, Kielce, 1987, sygn. 95.

³⁵⁸ B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Belskiej, Wrocław, 1988, s. 199.

³⁵⁹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 461.

³⁶⁰ Por.APLOCh, Akta gminy Hańsk, Księga ludności stałej 1901 r. sygn. 0 a - i.

³⁶¹ J.M. Bacewicz, Atlas geograficzny ilustrowany Królestwa Polskiego na podstawie najnowszych źródeł opracowany, Warszawa 1907.

³⁶² J. Doroszewski, Mniejszość niemiecka na Chełmszczyźnie w latach 1918-1939, w: Rocznik Chełmski, t. 3, Chełm, 1997, s. 306-307.

³⁶³ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

³⁶⁴ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

³⁶⁵ Księga adresowa Polski (wraz z W. M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosła i rolnictwa, Bydgoszcz 1926/27, s. 119.

³⁶⁶ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

- W 1940 r. funkcjonowała szkoła niemiecka, w której uczyło się 50 dzieci. Pracował z nimi 1 nauczyciel³⁶⁷
- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Liczyła 229 mieszkańców³⁶⁸.
- Zestawienie wymiaru wpływów, odpisów i zaległości podatku gruntowego w ziemiopłodach 1947 r. podaje, że mieszkańcy wsi mieli obowiązek sprzedać państwu 1251 kg żyta³⁶⁹.
- Na sesji sołtysów w 1950 r. nakazano by w czerwcu, w ramach szarwarku, z Wojciechowa przez jeden dzień pracowało 10 furmanek³⁷⁰.
- W 1950 r., według rejestru podatku gruntowego, miejscowość należała do gminy Hańsk³⁷¹.
- 1954 r. Z dokumentu przygotowanego przez Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Hańsku wynika, że omawianym okresie, w miejscowości było 150 ha odłogów, w tym 150 ha ziemi ornej. Przydatne do produkcji grunty przekazano: - 143 ha PGR oraz 7 ha właścicielom prywatnym. (...)Na potrzeby akcji żniwno – omlotowej mieszkańcy wsi mieli do dyspozycji 2 młockarnie, 1 motor i 4 kieraty³⁷².
- W 1954 r., po nowym podziale administracyjnym powiatu włodawskiego miejscowość należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Kulczynie³⁷³.

Najstarsze obiekty budownictwa

- Dom nr 12, wł. Stanisław Tokarski, drewn., ok. 1920, przebud. ok. 1970³⁷⁴.

Cmentarze i mogiły

- Cmentarz ewangelicki. Założony w k. XIX w. Najstarsze istniejące nagrobki pochodzą z pocz. XX w. Powierzchnia 0,52 ha. Cmentarz położony w polu ok. 600 m od drogi Karczunek - Ujazdów³⁷⁵.

ŻDŹARKA, gmina Hańsk, powiat włodawski (23°26'E i 51°28'N). W 2007 r. we wsi mieszkało 79 osób, w tym 2 dzieci do 6 roku życia, 13 uczniów szkół podstawowych, 2 uczniów szkół średnich, 5 kawalerów powyżej 30 roku życia, 3 wdowy i 4 wdowców. Mieszkańcy wsi posiadali między innymi: 17 telefonów stacjonarnych i 17 domów drewnianych³⁷⁶. Miejscowość leżała obok dróg powiatowych nr 06113 i 06128. Funkcję radnego gminy pełniła Grażyna Sobiecka. Sołtysiem był Jan Piskała. Mieszkańcy posiadali między innymi: 12 samochodów osobowych, 6 ciągników i 18 domów drewnianych, w tym 2 opuszczone. Istniał użytek ekologiczny o powierzchni 21.28 ha.³⁷⁷. Od 1961 r. jest światło

³⁶⁷ Por. L. Sobiecki, Z dziejów..., s. 71.

³⁶⁸ Systematischer Verzeichnis der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

³⁶⁹ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

³⁷⁰ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

³⁷¹ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr wymiaru podatku gruntowego za 1950 r., sygn. 112.

³⁷² APLOCh, Akta gminy Hańsk, sygn. 149.

³⁷³ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 15 z 3 grudnia 1954 r. poz. 64.

³⁷⁴ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 135.

³⁷⁵ AWOSOZLDCh, Karta cmentarza – cmentarz ewangelicki w Wojciechowie, sygn. 80.

³⁷⁶ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

³⁷⁷ Starostwo Powiatowe we Włodawie, maszynopis, 2005.

elektryczne³⁷⁸. (Składowymi częściami miejscowości były: Glinki, Świców i Toki, a integralne części stanowiły: Leśna i Żdzarka Włodawska)³⁷⁹. Wieś należała do Parafii Rzymskokatolickiej w Hańsku³⁸⁰.

Z dziejów

- WIEŚ. Osada wczesnośredniowieczna wzmiankowana pocz. w. XIII jako księżęca. W. XV i później własność Wereszczyńskich i (w części) innej szlachty, m.in. 1. pół. w. XVII Tyszkiewiczów, w. XIX Kunickich. Cerkiew par. p.w. Soboru N. P. Marii, wzmiankowana od 1510, obrządku wsch., później unicka, ostatnia z 1779-80, istniała do pocz. w. XX (zapewne zniszczona w czasie pierwszej wojny światowej)³⁸¹.

- Datowana na 1650 r. Wówczas Zdzarka. W 1895 r. Żdzarka³⁸².

- W żdzarskiej kaplicy (czasowni) przechowywany był mszał (służebnik) z 1692 r.³⁸³

- Parafia Hańsk miała kaplicę we wsi Żdzarka z r. 1785³⁸⁴. Zbudowana przy pomocy Ignacego Miączyńskiego oraz księdza Pawła Łucińskiego. W kaplicy znajdowała się kopia cudownej ikony Chełmskiej Matki Bożej. (...) Przy kaplicy, na czterech słupach zbudowana była dzwonnica³⁸⁵.

- W latach 1795-1802 miejscowość należała do parafii prawosławnej w Hańsku³⁸⁶.

- Miejscowość wymieniona na mapie Galicji Zachodniej Heldensfelda z 1801 -1804 r. Wówczas Zdarka³⁸⁷.

- W 1818 r. karczmarzem we wsi był Berko Moszkowicz³⁸⁸.

- Żdzarka 1.) al. Zdziarka, ws nad jeziorem, pow. włodawski, gm. Hańsk, par. r. ł. Sawin, r. g. Hańsk, ma 41 dm., 260 mk., 25 os., 2122 mr., szkołę początkową. Wchodziła w skład dóbr Hańsk. Por. Pauliny. Na obszarze wsi jezioro zw. Żdzareckie. W r. 1827 było 29 dm., 237 mk.³⁸⁹.

- W 1871 r. wieś wchodziła w skład dóbr Włodawa. Wówczas os. 5, mr. 639³⁹⁰.

- Miejscowość wymieniona na mapie pow. włodawskiego, gub. siedleckiej z 1876 r.³⁹¹.

³⁷⁸ Urząd Gminy Hańsk, rękopis, 2007.

³⁷⁹ Główny Urząd Statystyczny, Wykaz nazw Miejscowości, wydruk komputerowy, 1.01.2000 r

³⁸⁰ Diecezja Siedlecka, gazeta internetowa (www.diecezja.siedlecka.pl) 2004.

³⁸¹ Katalog zabytków sztuki w Polsce (województwo chełmskie), cz. II, Chełm 1991, s. 127.

³⁸² B. Czopek, Nazwy miejscowe dawnej Ziemi Chełmskiej i Belskiej, Wrocław, 1988, s. 205.

³⁸³ Por. APPCh, Chołmsko..., s.249-252, syg. 188.

³⁸⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 84.

³⁸⁵ APPL, Chołmsko..., s. 226-228, syg. 188.

³⁸⁶ Por. APPCh, Chołmsko..., 1887, s. 214-217, sygn. 188.

³⁸⁷ Mapa Galicji Zachodniej Mayre a von Heldensfelda z 1801 - 1804 r.

³⁸⁸ Por. APPCh, Chołmskij..., s. 249-252, sygn. 188.

³⁸⁹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski, tomy I-XV, Warszawa 1880, s. 506.

³⁹⁰ Por. Tamże, s. 458-459.

³⁹¹ AWOSOZLDCh, E. Traczyński, Andrzejów, gm. Urszulin, woj. chełmskie, Monografia wsi, maszynopis, Kielce, 1987, sygn. 95.

-Miejscowość wymieniona na mapie Józefa Michała Bazewicza (ilustrowany atlas Królestwa Polskiego z 1907 r.) jako Zdziarka. Wówczas w Guberni Siedleckiej³⁹².

- Według spisu z 30 września 1921 r. Żdzarka wieś należała do gminy Hańsk. Posiadała 27 domów i 3 inne budynki z przeznaczeniem na zamieszkanie. Liczyła 172 osoby, w tym 83 mężczyzn oraz 89 kobiet, w tym 22 rzymskokatolików i 150 prawosławnych. 164 osoby deklarowały narodowość polską, a 8 rusińską. W omawianym okresie Leśna kolonia należała do gminy Hańsk. Posiadała 3 domy i 4 inne budynki z przeznaczeniem na zamieszkanie. Liczyła 36 osób, w tym 14 mężczyzn oraz 22 kobiety, w tym 20 rzymskokatolików i 16 prawosławnych, wszyscy narodowości polskiej³⁹³.

- W 1935 r. w skład gromady Żdzarki wchodziły: Żdzarki Wieś i Głębokie kolonia³⁹⁴ (w 1921 r. Głębokie osada: 1 dom i 1 mieszkaniec (kobieta), wyznania prawosławnego, narodowości polskiej)³⁹⁵.

- W 1943 r. miejscowość należała do gminy Hańsk. Liczyła 367 mieszkańców, a Leśna 204 mieszkańców³⁹⁶.

- Zestawienie wymiaru wpływów, odpisów i zaległości podatku gruntowego w ziemiopłodach 1947 r. podaje, że mieszkańcy wsi mieli obowiązek sprzedać państwu 2813 kg żyta³⁹⁷.

- Z protokołów GRN w Hańsku za lata 1947/49 wynika, że Władysław Brzozowski ze Żdzarki był członkiem władz gminy³⁹⁸.

- Na sesji sołtysów w 1950 r. nakazano by w czerwcu, w ramach szarwarku, ze Żdzarki przez jeden dzień pracowało 35 osób³⁹⁹.

- W 1950 r., według rejestru podatku gruntowego, miejscowość należała do gminy Hańsk⁴⁰⁰.

- 1954 r. Z dokumentu przygotowanego przez Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Hańsku wynika, że omawianym okresie, w miejscowości było 1080 ha odłogów, w tym 2,0 ha ziemi ornej. Przydatne do produkcji grunty przekazano właścicielom prywatnym. (...)Na potrzeby akcji zniwno – omłotowej mieszkańcy wsi mieli do dyspozycji 2 młockarnie i 4 kieraty⁴⁰¹.

- W 1954 r., po nowym podziale administracyjnym powiatu włodawskiego miejscowość należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Żdzarce⁴⁰².

Najstarsze obiekty budownictwa

³⁹² J.M. Bacewicz, Atlas geograficzny ilustrowany Królestwa Polskiego na podstawie najnowszych źródeł opracowany, Warszawa 1907.

³⁹³ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

³⁹⁴ Lubelski Dziennik Wojewódzki, rocznik XVI, rok 1935.

³⁹⁵ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, tom IV województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 117.

³⁹⁶ Systematischer Verzeichniss der Gemeinden und Dörfer, Distrik Lublin C, 1944, s. 35-50.

³⁹⁷ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

³⁹⁸ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Protokoły z odbytych posiedzeń GRN gmina Hańsk, 1947/49, sygn. 9.

³⁹⁹ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr, sygn. 97.

⁴⁰⁰ APLOCh, Akta gminy Hańsk, Rejestr wymiaru podatku gruntowego za 1950 r., sygn. 113.

⁴⁰¹ APLOCh, Akta gminy Hańsk, sygn. 149.

⁴⁰² Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, nr 15 z 3 grudnia 1954 r. poz. 64.

- Szkoła, ob. dom nr 36, wł. UG Hańsk, drewn., ok. 1935; zagroda nr 14, wł. Jan Kuczyński: dom i spichlerz drewn., ok. 1925, cieśla Jan Siomak, 12 domów z lat 1920 - 1930, najstarszy nr 20, wł. Piotr Hołod, ok. 1920⁴⁰³.

Cmentarze i mogiły

- Dawny cmentarz prawosławny, wcześniej cmentarz grako-kat. Założony 2 poł. XIX w. (?) Najstarszy nagrobek (Timofieja i Anastazji Kisielów) pochodzi z 1923 r. Powierzchnia 0,25 ha. Cmentarz położony w polu, na terenie płaskim, około 70 m na pñ. od drogi lokalnej Luta - Źdżarka, przed wsią. Cmentarz porośnięty młodym drzewostanem. Ogrodzony płotem sztachetowym (w cz. zach.) i powtórnie drutem gładkim⁴⁰⁴.

⁴⁰³ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo chełmskie. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1999, s. 136.

⁴⁰⁴ AWOSOZLDCh, Karta cmentarza – dawny cmentarz prawosławny w Źdżarce, sygn. 81.